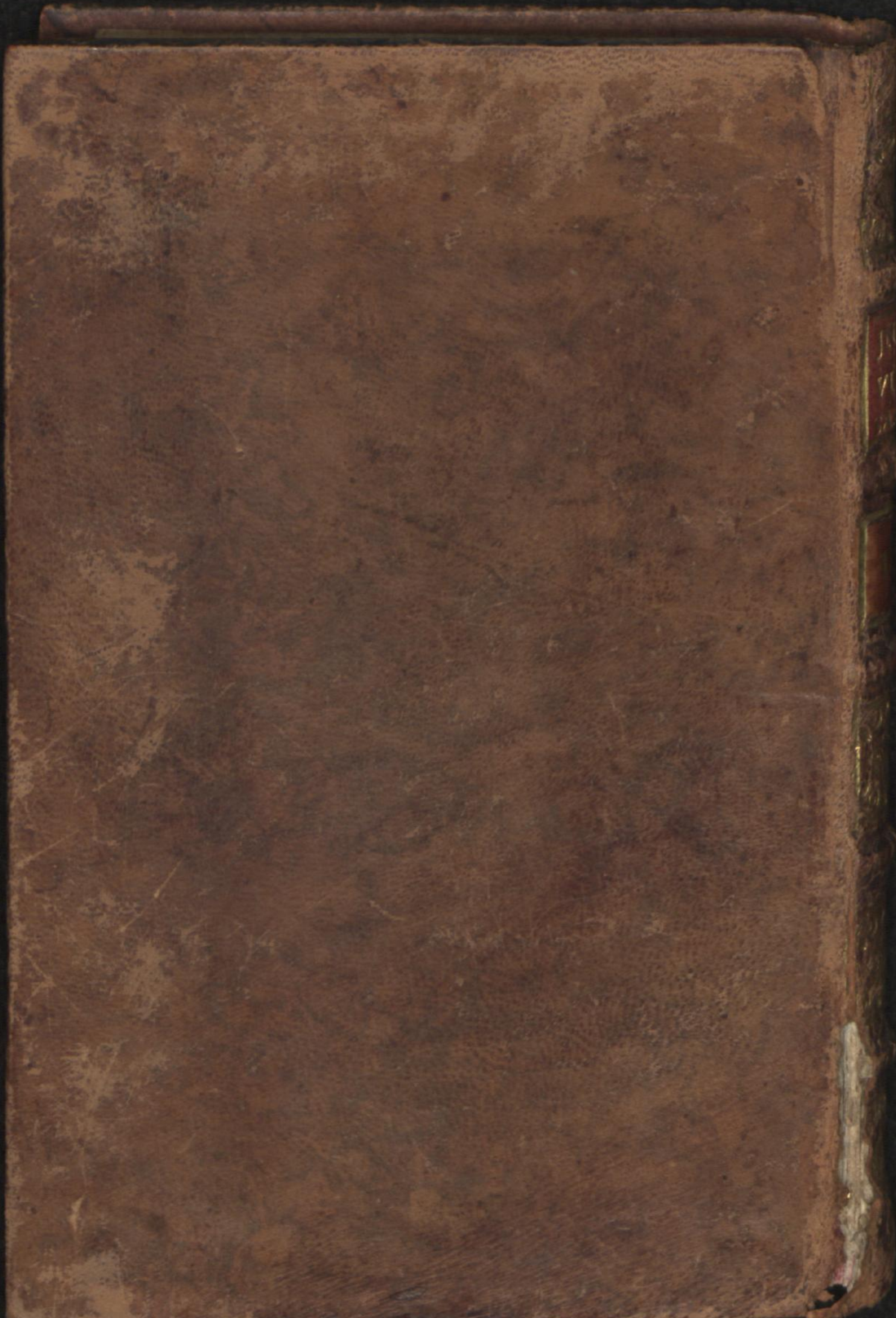
Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

№ 1514.

M. Tuscher fecit

LN 1514

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

ex. 1 M

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

70 Bl. 20 lin. Sign. A–Z à 4 Bl. R. 6 Bl. cpl

~~R.5–a. 8vo~~

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Historien og Indholdet af dette Skrift findes vidtlöftigen anført hos Seckendorff in Commentatione de Lutheranismo p. 103

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
KØBENHAVN

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Inſtructio Vi-
SITATIONIS SAXO
nicę, ad Eccleſiarum Paſ-
tores, de doctrina Chriſti-
ana, Tranſlata a doc-
tore Pomerano in la-
tinum, propter Ec-
cleſias Danicas
Anno dñi.

M. D. XXXVIII.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

❧ VENERANDIS VIRIS ET dominis Eccleſiarū Danicarū Super Intendētibus, dominis ſuis ac fratribus in Chriſto dilectis, Ioannes Bugenhagius Pomeranus Doctor, Gratiā Dei & Pacem Per Ieſum Chriſtū dominum noſtrum.

POſtquam Regia Maieſtas, inter cęteros libros, etiā hunc Viſitatorum Saxonię, omnibus Danicarum Eccleſiarum paſtoribus commendauit, Veritus ego ne multi ignorarēt quis uel eſſet hic liber, ꝙ Germanice ęditus & nuper a Doctore Luthero emendatus, a nullo quod ſciam in latinū tranſlatus eſt, tranſtuli eum quēadmodum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

uidetis. Veſtrum igitur fuerit, quos Deus in officio ueros ordinauit Eccleſiarum Epiſcopos, curare per bonos paſtores & per eruditas Scholas ut cū aliis artibus Hęc ſancta Doctrina ad paſtores propagetur. A pręfatione autē abſtineo, quia Pater Lutherus hic ſatis prefatus eſt. Chriſtus ſit uobiſcū & cum Eccleſiis ueſtris in ęternum.

Scripſi ex Copenhagen ſiue Cop
ManHauen. Anno domini
M.D.XXXVIII. feria
tertia poſt Aegidiū.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

INSTRVCTIO VISITATIonis Saxonicę, ad Eccleſiarum Paſtores, de doctrina Chriſtiana: Tranſlata a Doctore Pomerano in latinum propter Eccleſias Danicas. Anno dñi M.D.xxxviii.

D. Martinus Lutherus.

LIbellū Viſitationis rurſum ędo in publicum, Abſtuli & mutaui quędam, quæ antea neceſſaria erant ut permitterētur fide imbecillioribus, nūc uero neq; ſunt neq; eſſe debent, maxime in hoc principatu Saxonico & aliis nobis uicinioribus, quādo Verbum dei tanta claritate & efficacia lucet, ut nullus ſe excuſare poſſit. Non moramur quid Satan cum ſuis contra hęc men

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

citurus & calumniaturus ſit, Deo & ipſius Eccleſiæ per hæc ſeruimus, hoc ſatis nobis eſt, & gratias agimus domino Deo, qui nos ad hoc miniſteriū uocauit & idoneos fecit.

Præfatio Doctoris Martini Lutheri.

QVam diuinū & ſalutare opus ſit, uiſitare Paſtores & Chriſtianas Eccleſias, per doctos & intelligentes uiros, teſtatur ſcriptura & ueteris & noui teſtamenti. Legimus enim ꝙ Petrus perābulauit in Iudea. Act. ix. & Paulus cū Barnaba rediit ad ſingula loca ubi predicauerat. Act. xv. Et teſtificatur in omnibus ſuis epiſtolis, quemadmodum ſolicitus ſit pro omnibus Eccle-

ſiis

ſiis & paſtoribus, Mittit epiſtolas,
mittit diſcipulos, currit & ipſe, Sicut
& Apoſtoli Act. viii. quãdo audierũt
Samariã ſuſcepiſſe uerbũ, miſerunt il
lo Petrum & Ioannẽ, Et in ueteri teſ
tamẽto etiã legimus Samuelẽ egredi
nũc in Galgal, nunc in Rama, nunc in
Nobe ꝛc non uoluptate expaciãdi ſed
charitate & debito ſui officii & populi
neceſſitate. Quẽadmodũ fecerunt etiã
Elias & Eliſeus, ut in libris Regũ legi
mus. Id quod & Chriſtus p̄ aliis opi
bus diligentiſſime fecit, ita ut propter
hoc ne unum quidẽ locum ꝓpriũ ſibi
retinuerit in terra, quo uel caput recli
naret. Atq; hoc ipſum uel in utero ma
tris incepit abiens in montana cũ pre
gnante uirgine matre ut ſanctum Io
annem uiſitaret.

Quæ Exempla etiam ſancti Epiſ

copi

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

copi olim & patres diligentiſſime i-
mitati ſūt, quēadmodum inueniūtur
multa de his ſcripta in Papalibus de-
cretis. Ex hoc enim opere primū nati
ſunt Epiſcopi & ArchiEpiſcopi, qui-
bus ut pauciores uel plures ad uiſitā
dū comēdabātur. Proprie enim Epiſ-
copus ex græco ſignificat Superinten-
dentem aut Viſitatorē, & ArchiEpiſ
copus, qui conſtituitur ſuper tales Su
perintendentes & Viſitatores, prop-
terea, q͏̄ quiſq; Paſtor ſiue Epiſcopus
ſuos Parochianos uiſitare & curare
debet & attendere quēadmodum illic
doceatur & uiuatur. Et ArchiEpiſco
pus tales Epiſcopos uiſitare & curare
debet, & attendere quēadmodum illi
doceant. Quæ officia aliquādiu fuerūt
in Eccleſia Chriſti, donec iam mutata
ſunt in pompam mundanā & domi-
nia

nia glorioſa Poſtquam enim Epiſcopi ſūt principes et dn̄i facti. Primū hæc officia uiſitationis alicui Prepoſito, uicario aut Decano mādarūt, Poſtea cū etiam Prepoſiti, Decani et Canonici nihil aliud fierent quā ocioſi domini. mandabantur hæc Officialibus, qui hactenus uexauerunt homines ſuis citationibus ꝓpter cauſas pecuniarias, & neminem uiſitauerunt.

Tandē quādo ſic, ut dictū eſt, omnia peſſime iacebāt, ſācti illi officiales ſuā quietem domi amantes nuſquam pro Eccleſia exierūt, ſed emiſerunt malignum aliquē nebulonem & in pagis & in ciuitatibus circū curſitātē, qui quæ ex maleuolorū aut detractorū ore de uiris & mulieribus in tabernis inter pocula audire potuit, prodidit ſuo Officiali, is ut deglubitor pro ſuo officio

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

deglubebat eos & detrahebat eis pe-
cuniã etiam innocentibus, quos & in
periculum rerum & bonæ famę ſæpe
adduxitū de homicidia & alia mala ex
oriebantur. Hinc hacten⁹ mãſit nomẽ
Sancta Synodus.

Breuiter, hoc p̃cioſũ & nobile opus pe
nitus iã interiit & nihil inde relictũ eſt,
niſi q̃ homines citati & excommũicati
ſunt ꝓpter debita & tẽporalia bona,
aut q̃ inde fecerunt Diuinũ ut uocant
ordinẽ Antiphonas quaſdam & uer-
ſiculos ululantes in templis, quemad-
modum autem docendum ſit, creden-
dum, diligendum, chriſtiane uiuendũ,
pro pauperibus curãdum, quomodo
imbecilliores fide conſolandi ſũt, con
temptores arguendi, & reliqua curan-
da quæ ad hoc officium pertinent ne
meminerunt quidẽ in talibus ſynodis

Nihil

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Nihil aliud quam uani prælati & glorioſi ganeones facti ſunt, aliorũ bona abſumentes & nihil eis reddentes niſi mera dãna, Atq; ita hoc officium, quẽ admodũ & omnes alię ſanctæ, Chriſtianæ & ueteres doctrine & ordinationes, factum eſt diaboli & Antichriſti ludibriũ & iocularis ludus, horrenda & terribilis perditio animarum.

Quis enim recenſere poterit quã utile & quã neceſſarium ſit hoc officium in chriſti Eccleſia? In dãnis hoc uidere licet, q̃ acciderũt poſtquã illud deſiit & retẽto nomine res ipſa in ceremonialẽ fucum mutata eſt ut pleraq; alia. Nulla doctrina aut hominum conditio in miniſteriis a deo inſtitutis uera, integra & pura permãſit, ſed pro diuinis & uerbo dei conſecratis officiis ſurrexerunt tam multæ & horrendę Sectæ.

Vt canonicatus Monachat⁹ etc. per q̄ uera chriſti Eccleſia penitus ſuppreſſa fuit, fides extincta, charitas mutata in cōtētiones & bella, Euāgeliū obſcuratū & pro hoc tantūmodo hominū opa doctrine, & ſomnia regnauerunt. Facile hic fuit diabolo facere quę uoluit ſuis dęmoniorū doctrinis, poſtquā tale officiū ſibi ſubegerat, & meras laruas quaſi ſpiritualiū hominū & Monachales uitulos erexerat, ut nemo poſſit ipſi reſiſtere. Quādo autē hoc ſanctiſſimū officiū ubi recte & diligentiſſime curatur ſummū laborē & diligentiā requirit, quēadmodum & Paulus conqueritur ſcribens Teſſalonicenſibus, Corinthiis & Galatis ut etiam chriſti apoſtoli in hoc ſudarūt, quid efficerēt, ocioſi homines & uentres pigri?

Igitur poſtquā nunc per ineffabilē

dei

dei gratiā & miſericordiā Euangeliū rediit aut uel primū exortū eſt nobis, per quod iā uidemus quā miſere irretita erroribus, diſperſa & lacerata ſit Eccleſia, cupiebamus ex animo hoc ipſum uere Epiſcopale uiſitandi Officiū ut ſumme neceſſariū, uidere reſtitutū. Verum quando nemo ex nobis adhuc uocatus erat ad tale officium aut certū habebat mandatū, & ſanctus Petrus nihil uult geri in chriſti Eccleſia niſi certi ſimus hoc ipſum eſſe opus dei, nemo præ ceteris audebat hanc rem tentare. Hic quod tutiſſimū erat innixi ſumus officio charitatis, quod omnibus chriſtianis commune eſt & a deo mandatū, & ſuppliciter poſtulauimus ab Illuſtriſs: Principe & dño dño Ioanne Saxonum Duce, Sacri Imperii Romani Archimarſchalco & Electore,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Duringię Landgrauio Miſnię Marg
grauio etc. Dño noſtro clemētiſſimo,
nempe harū terrarū principe & noſtra
indubitata Poteſtate a deo ordinata,
ut ipſe (quādo non ē debitor expoteſ
tate ſeculari) ex chriſtiana charitate,
propter deū, ad profectum Euangelii,
& ad commodū & ſalutē miſerorum
chriſtianorum qui ſunt in ipſius terris
dignaretur clæmenter quoſdam ido-
neos uiros ad tale officiū uocare & or
dinare Id quod eius clemētia ita fecit
et ordinauit per dei bonā erga nos uo
luntatem, commendans hoc officium
quatuor egregiis uiris, nēpe Strenuo
dño Ioanni, Nobili a Plannitz equiti-
aurato etc. Inſigni uiro & dño hiero-
nymo Schurff Iuriū doctori etc. Stre-
nuo dño Eraſmo ab haubitz etc. &
Eruditiſſimo Dño Philippo Melanch
thoni

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

thoni Magiſtro etc. Det deꝰ ut hoc ſit
ſalutare Exemplũ omnibus aliis Ger
maniæ principibus, ut fæliciter & cũ
fructu imitentur, pro quo etiam ipſe
Chriſtus in nouiſſimo die ampliſſimã
reddet mercedem Amen.

Quando uero diabolus per uene-
nata ora ſua et labia detrahentia nullũ
diuinũ opus ſinit ſuis calũniis & blaſ-
phemiis inconſpurcatũ, & iam iam ꝑ
noſtros aduerſarios in hoc libello mul
ta calũniatur & damnat, ita ut quidã
etiã gloriẽtur nos pęnitere noſtrę doc
trinæ, retroceſſiſſe ac quędã recantaſ-
ſe, & utinã ſerio dicerent & ſentirent
illa ſibi placere quæ recãtata dicunt,
tum enim certo plus nobis accederent
quam nos illis, ad confirmandam noſ
tram doctrinam, & recantarent ſuos
erro res. Iccirco ego ſtatui omnia que
egerunt

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

egerunt Viſitatores, & ſcripta miſe‐
runt Clementiſſ. Principi noſtro, &
inde eadem in manus meas fideliter
collecta peruenerūt, publice per typo
graphiā in lucē ędere, ut quiſq; uideat
nos neq; in āgulis neq; in tenebris age
re negotiū chriſti, ſed lucē & quęrere
& ſuſtinere cum gaudio & ſācta fidu
cia. Quāuis aūt hæc non poſſumus
ędere ut mandata q̄ cogant homines,
ne Nouas & Papiſticas Decretales
erigamus, ſed potius ut hiſtoriam ac
preterea ut teſtimonium & confeſſio‐
nem noſtræ fidei, tamen ſperamus, ꝙ
omnes pii & pacis amātes Eccleſiarū
Paſtores, quibus ſerio placet Euange
lium, & gaudēt concorditer & ſimili
ter nobis omnia ſeruare, quemadmo‐
dum Paulus monet ut faciamus Phi‐
lip. ii. amabunt minimeq; per ingra‐
titudinē

titudinem & ſuperbiam contemnent hanc diligentiam clemētiſs, Principis noſtri, preterea & noſtram charitatē ac beneuolentiam, quin potius ſponte & ſine coactione, id quod ueræ chari tatis eſt, ſubdent ſeſe huic uiſitationi, & nobiſcum ſecundum hanc in pace a gent, donec deus ſpiritus ſanctus per ipſos aut per nos meliora ordinet.

Si autem aliqui ex paſtoribus teme re huic Chriſtianæ ordinationi reſtite rint, & nulla iuſta cauſa ſpecialem ſi bi facere tētauerint, inueniuntur enim ſtulta capita & contemptores qui ex mera malicia non poſſūt aliquid com mune & aliorū factis ſimile ferre ſed & corde & uita ſūt aliis diſſimiles ſuę prudentiæ id eſt manifeſtæ ſtultitię in nitentes, Suſtinebimus ut illi ſeſe ſepa rent a nobis tamq̃ paleā ab area, ita

tamē ut propter illos non deſeramus noſtros quāquā & in hac re non committemus ut non quęramus clemētiſs Principis noſtri & conſilium & auxilium. Nam licet Ipſi non eſt mādatū ut doceat & ſpiritualia gubernet, tamen debet ut ſecularis Poteſtas, ſumme curare & agere ne diſſidia, ſectę, & ſeditiones exoriantur in ſubditis. Quēadmodū & Conſtantinus Cæſar Epiſcopos uocauit Niceam, quando neq; uoluit neq; debuit ſuſtinere diſſēſionem quā excitauerat Arrius in Imperio inter chriſtianos, & ex hortatus eſt et adegit eos ad ſanam ac concordem doctrinam & fidem.

Deus autem Pater miſericordiarum, det nobis per Ieſum Chriſtum dilectum filium ſuū, Spiritū concordiæ & fortitudinis ut faciamns eius

uolun

uoluntatē. Nam quantūuis ſūme con
cordes fuerimus, tamen maximū erit
nobis negotium ut bona faciamus &
perſtemus in potētia dei, quid ergo fu
turū eſſet, ſi inter nos diſcordes & diſ
ſimiles fuerimus? Diabolus per tot
tēpora hactenus neq; bonus neq; ſanc
tus factus eſt neq; fiet inęternū. Ideo
uigilemus & ſtudeamus ſpirituali uni-
tati, ut Paulus docet, ut contine
amus nos in uinculo charita-
tis & pacis Amen.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

INDEX HVIVS INSTRVC-
tionis.

De doctrina.
De decem preceptis.
De uera ac chriſtiana oratione.
De Tribulatione uel Cruce.
De Sacramēto Baptiſmi. (nis dn̄i
De Sacramento Corporis & ſangui-
De uera ac Chriſtiana Penitentia
De uera ac chriſtiana Confeſſione
De uera ac Chriſtiana ſatiſfactione
pro peccatis
De Eccleſiaſticis hominū ordinationi
De Matrimonio (bus
De Libero Arbitrio
De Libertate chriſtiana.
De Turcis.
De quotidiano exercitio in Eccleſia.
De uera ac chriſtiana excommunica-
De ordinatiē SupAttēdentis. (tioē
De Scholis & tribus claſſibus earū.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

De Doctrina.

HOc deeſſe quibuſdam deprehendimus, ꝙ docent quidem de fide qua iuſtificamur, ſed non ſatis explicant qui ad eam fidem perueniatur. Et hii fere omnes alterā partem doctrinę chriſtianæ predicādo omittennt, ſine qua nemo intelligere poteſt quid fides ſit. Nā chriſtus dicit Lucę ultimo, In nomine ipſius predicari oportere pęnitentiam & remiſſionem peccatorum.

At nunc multi tantum dicunt de Remiſſione peccatorū nihil uero aut parū de Pęnitentia, cum tamen abſq; penitētia non ſit remiſſio pęccatorū, neq; poſſit ſine pęnitentia intelligi remiſſio peccatorum; quæ ſi doceatur ſi

ne pę

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

ne pgnitentia, putant homines ſe acce piſſe remiſſionem peccatorum & fiunt ſecuri abſq; timore. Id quod eſt maior error quā antehac omnes alii errores, ut metuendum ſit, quēadmodū Chriſtus dicit Matth. xii. ne nouiſſima fiant peiora prioribus.

Iccirco docuimus & exhortati ſumus Paſtores, ut quēadmodū debent integrum predicent Euangeliū, non alterā eius partē ſine altera, iubet enim deus Deut: iiii. Verbo ſuo neq; addendum neq; detrahendnm. Noſtri predicatores accuſant Papam ꝙ multa addidit uerbo dei, id quod nimium uerū eſt. At qui non predicant pgnitentiam magnā partem auferunt a uerbo dei, & interim dicunt de edendis carnibus & ſimilibus q̄ minora ſunt, quę tamē

ipſa

ipſa ſuo tempore non ſunt tacenda, ut contra tyrannos defendamus chriſtianam libertatem. Hoc aũt queſo quid aliud, eſt quam ut Chriſtus ait Matth xxiii. colare culicē, & glutire camelū.

Admonuimus itaq; eos ut diligenter & ſæpe adhortentur homines ad penitentiam, diſplicentiā, dolorem ſiue ut uocamus contritionē de peccatis, ut pudefiant & terreantur coram iudicio dei. Maxime uero non negligēdam ſibi ſciant predicatores illā maxime neceſſariā partem uerę penitentię qua hypocriſis dānatur. Nam & Ioannes & Chriſtus grauius increpant Phariſeos propter ſanctam Hypocriſim, quā uulgares peccatores. Sic etiā predicatores craſſa uulgi peccata reprehendant. At ubi falſa ſanctitas eſt

illic

illic durius multo ad pęnitentiam exhortentur.

Nam quamuis quidam exiſtimēt nihil eſſe docendū ante fidem, ſed pęnitentiā ex fide ſequentē, ne aduerſarii dicant nos priorem doctrinā recantaſſe, tamen hoc intuendum eſt, quando pęnitentia & Lex pertinent ad generalem fidem (neceſſe eſt enim ante credere ꝙ deus eſt qui comminatur, mandat, terret etc.) pro uulgo & rudibus prodeſſe, ut ſinamus tales huius fidei partes manere ſub hiſce nominibus, Pęnitentia, Precepta, lex Timor, etc. ut ita certius intelligant fidem illam in chriſtū, quam appellant apoſtoli fidem iuſtificantem id eſt que iuſtos nos facit & peccata delet, id quod fides de preceptis & pęnitētia licet non facit, tamen interim rudis quiſqꝫ er-

rat in

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

rat in uocabulo fides & ſuſcitat queſtiones nulla utilitate.

DE DECEM PRECEPTIS
De fide & bonis operibus.

IGitur ipſi ſępe ac diligenter predicent decem Precepta & interpretentur, addendo quēadmodū deus punire uelit ea non ſeruantes, id quod ſæpe fecit temporali etiā pęna. Talia enim exempla ſcripta ſunt, ut hominibus oſtendātur per predicationem, quēadmodum angeli Gene: xix. dixerunt Abrahæ de perditione Sodomorū, futurū ſcientes ꝙ hoc indicaturus eſſet ſuis poſteris ut diſcerent timere Deum.

Similiter & quędam ſpecialia uulgi & aliorum uitia dānent, ut adulte-

rium, Ebrietatem, inuidiam, odium, & oſtendant quam iſta deus punierit, quo declarauit grauius ſe puniturum poſt hanc uitam niſi emendent uitam. Atq; hoc modo admoneantur homines ad timorem dei, ad penitentiã, & contritionẽ contra cõtẽptũ & carnalẽ ſecuritatẽ. Ideo & Paulus dicit Ro: iii Per legem uenit cognitio peccati, hec aũt cognitio peccati nihil aliud eſt quã uera contritio.

Cum hac doctrina prodeſt predicare de fide, ut quiſquis penitet & dolet de ſuis peccatis, credat ſibi remitti peccata non propter noſtra merita ſed propter Chriſtũ. Tum ſi contritum & territũ cor, audiens ſibi remitti peccatũ propter Chriſtum, inde pacem, conſolationẽ & gaudiũ concipit, Hec proprie uocatur fides coram deo

deo nos iuſtificans, Et admoneant po
pulum hanc fidem eſſe non poſſe ſine
ſeria contritione & terrore coram deo
exiſtente, ut ſcriptũ eſt Pſal: cxi. & Sy-
rach, Initium ſapientię eſt timor dñi.
Et Eſaię ult: Ego reſpicio ad illũ qui
eſt miſer & confracto ſpiritu & qui
contremeſcit ad uerbum meum.

Hæc autem ſępe doceantur, ne ho
mines falſo opinentur ſe habere fidẽ,
cum longe abſint ab ea, & declaretur
illos ſolos in fide eſſe poſſe qui ueram
contritionem habent de ſuis peccatis,
Vbi autem contritio non eſt, fictã &
pictam eſſe fidem, Vera enim fides
adducit ſecum conſolationẽ & gau-
dium in dño, tale aũt gaudium & con
ſolatio nou ſentitur ubi non eſt contri-
tio & terror qnẽadmodũ ait Chriſtus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Matth xi. Pauperes euangelizantur.

Hæc duo ſunt priores partes chriſ
tianę uitę, Pęnitentia uel contritio uel
dolor & fides per quam accipimus re
miſſionem peccatorū & iuſtificamur
coram deo, Vtrūq; in nobis creſcere
& augeri debet.

Tertia pars chriſtianæ uitę ē facere
bona opera, quæ ſunt Caſtitas, Dili-
gere proximū, eum iuuare, non menti
ri, non decipere, non furari, non occi-
dere, non querere uindictā, non uindi
care propria poteſtate etc.

Atq; ideo iam iterum debent pre
dicari diligenter decē precepta, in qui
bus omnia bona opera comprehen-
duntur.

Que uocātur bona opera, non ideo
ſolum ꝙ bona ſunt proximo noſtro,

ſed

ſed etiam ꝙ deus ea precepit, propter quod & Deo placent, Neq; uero placent illi qui bona opera non faciunt, quēadmodū Michę vi. dicitur. Dictū eſt tibi o homo quid bonū ſit & quid dñs requirat a te, nempe ut ſerues uerbum dei, exerceas charitatem, & ſis humilis coram Deo tuo.

PRIMVM PRECEPTVM.

PRimum igitur mandatum docet timere Deum, quia ibi Deus minatur ſuis contemptoribus. Docet etiam in Deum credere & ei fidere, quia deus promittit ſe benefacturum diligentibus ipſū, id eſt, qui ſperant omnia bona ex ipſo, quēadmodum dicitur Eſa lxiiii. & i. Corinth. ii. Oculus nūquā

uidit, nec auris audiuit, nec aſcēdit in cor hominis quod preparauit Deus diligentibus ſe.

Secundum Preceptum.

SEcundum Preceptum docet, ne abutamur nomine Dei. Hoc autem eſt recte uti nomine Dei, Ipſum inuocare in omni neceſſitate fide cordis, ſiue ore id fiat ex ſpiritu ſiue ſolo ſpiritu, quēadmodū precipit pſal. L. Inuoca me in die tribulationis, & eruam te, & tu honorificabis me, & ibidē dicit Deus, hūc eſſe uerū cultum quo ipſe colatur, inuocare ipſum & orare ut auxilietur, & ſimul pro beneficiis eius gratias agere, ait enim. Et tu honorificabis me, Item Sacrificās laudem honorat me, ibi eſt uia ut oſtendam ei ſalutem Dei.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Hic etiam exhortentur Paſtores
populum ad orandum, Hæc enim eſt
impletio huius precepti- orare id ē de
um inuocare ut auxilietur in omni ten
tatione, Inſtruantq; homines ut ſciant
q̄d ſit orare, & queādmodū orādū ſit.

De Vera ac Chriſtiana Oratione.

PRimum doceant ꝙ Deus prece-
pit orare, quemadmodum ergo
grande peccatum eſt occidere, Ita etiā
peccatum eſt a deo nihil petere uel de-
ſiderare, Hoc preceptum merito nos
extimulauerit ad orandū, quando De
us non ſolū benignus eſt ut iuuet oran
tes, ſed etiam iubet ut oremus Lucę
xviii. & alias ſępe. Hoc Paſtores ad-
monere populū debent. Si quis Prin-
ceps non ſolum daret quæ quiſq; uel-
let, ſed etiam mādaret ut quod quiſq;
ſibi

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

ſibi neceſſarium ducit rogaret, illum quis non amaret? quis non rogaret? Quanto deus plus rogatur tanto libẽ-tius impertit. Vt dicitur Ephe: iii. Potẽs eſt plus dare q̃ꝫ nos rogamus aut cogitamus, & Eſa: lxv Antequã clamẽt exaudiam eos

Secundo ꝙ preterea Deus promiſit exauditionem Luc̨ xi Matth: vii, Petite & accipietis, querite & inuenietis, pulſate & aperietur uobis, Itẽ Petite & dabitur uobis, Hiſce promiſſionibus confidamus, nec dubitemus Deum exauditurum preces noſtras, queẽadmodum Chriſtus ait Marci xi. Dico uodis quicquid in precibus ueſtris oratis, credite tantum ꝙ accipietis, & fiet uobis,

Necꝫ nos deterreat ꝙ peccatores ſumus, Non enim propter merita noſtra

ta noſtra ſed propter ſuam promiſſio
nem ipſe nos exaudit. Sic enim dicitur
Michę ult: Preſtabis promiſſionē Ia-
cob, gratiam Abrahę, quēadmodum
olim iuraſti patribus noſtris.

Veruntamen peccatoris & hypo-
critę oratio non exauditur, quem non
pęnitet ſui peccati & hypocriſis, De
talibus enim dictum eſt in Pſal. Cla-
mant & non eſt qui ſaluet, ad dñm ſed
non reſpondet eis.

Quos autem pęnitet & credunt
deū remittere peccata propter Chriſ-
tum, non mittāt orationē propter pre
terita peccata & hypocriſim, Non
enim uult deus deſperationē, ſed uult
nos credere q̧ ipſe exaudit & iuuabit
nos. Iccirco Paſtores docere debent q̧
ad orationem requiritur fides exaudi

tionis, Iacobi i. Poſtulet in fide nihil heſitans, quia qui dubitat ſimilis eſt fluctui maris qui a uento impellitur & mouetur non exiſtimet homo ille ſe quicquā a dn̄o accepturum.

Nec hoc eſt aliquid orare ſi quis dicat multa pater noſter aut multos pſalmos, non expectans aut ſperans auxilium dei, tantum ut comple-at numerum precularum, Immo ta-lis homo nullum habet deum, & fit ei quod pſal: cxv. dicit. Deus eius habet aures & non audit, hoc eſt. Ipſe fingit ſibi deum qui tamen non audiat.

Tertio ꝙ ſit aliquid petendum uel temporale uel eternū, Immo ꝙ quiſqꝫ debeat ſuam deo proponere neceſſi-tatem, Alium premit paupertas, aliū morbus, Alium peccata, quoſdam in

fideli

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

fidelitas & alii defectus, Multi que-
runt auxiliū alii a Sancto Anthonio,
alii a Sancto Sebaſtiano etc. cum ta-
men auxilium tantum a deo querendū
ſit.

Quod ſi non ſtatim auxilium ue-
nit, non tamen propterea ceſſandū ſit
ab oratione ut docemur Luce xviii.
quia ita deus noſtram fidem exercet.
Si etiam deus nihil eorum daret quæ
poſtulamus tamen non eſt nobis dubi
tandum de exauditione, ſed ſciamus
alia & meliora illum nobis daturū, id
quod eius clementię comendandū eſt,
nec tempus aut modus ei preſcriben-
dus. Mirum quam diſtulerit dare A-
brahę & aliis patribus terrā ꝓmiſſā,
Talibus exemplis abundat ſcriptura.

Tertium Preceptum.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

VErtium preceptum docet ſancti-ficare Sabbatum, Quamquam autem Deus externū ſabbatū non ita nobis preceperit atq; Iudęis, quibus nullum manuariū opus facere in ſab-bato licebat, tamen ſeruamus etiam nos quaſdam ferias ſolemnes, ita ut in eis uerbū dei audiatur & diſcatur, & homines norint certa tempora con ueniendi ad uerbum etc.

QVARTVM Pręceptum & de Obedientia erga magiſtratū.

QVARTVM preceptum do-cet honorare parentes & eis obedire, hic diligenter incul-cetur rudibus promiſſio dei, Exo: xx Qui honorat parentes, diu uiuet ſuper terram, id eſt proſpere ſuccedet ei per

totam

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

totam uitam, & male cedēt omnia iis qui non honorant parentes & non obediunt eis, quēadmodum Cham maledictus eſt a ſuo patre Noe Gen̄: ix. Maledictus inquit ſit Canaan & ſit ſeruus ſeruorū inter ſuos fratres, quēadmodū & Abſoloni male accidit qui Regno eiecerat patrē ſuū, tandē enim e quercu pendēs horribiliter periit. ii. Samuelis xviii. quēadmodū Iacob maledixit ſuū Rubē ꝙ fędauerat cubile patris Gene: xlix. Non eris inquit dn̄s inter fratres etc. Siquidem ualde prodeſt docere homines ꝙ omnia bona & felicitas a deo ueniunt, ſimiliter & infauſta, ſed hæc dei comtemptoribus, illa Deum timentibus & mandata eius obſeruantibus, Immo ſi deus etiam crucem mittit piis, tamen iuuat eos & conſolatur etiam corporaliter,

non

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

non ſolū ſpiritualibus bonis pſal.xxx iiii. Multe tribulationes iuſtorum, ſed ex his omnibus liberabit eos dn̄s, Et totus pſal: xxxvii. docet, non indigne ferendū malum etc. Neq; uero paruū delictum eſt ꝙ homines doctrina non urgentur ut omnia etiā corporalia bona diſcāt ſperare & deſiderare a deo in his enim fides exercenda eſt.

Neq; uero neceſſe eſt ſubtiliter diſputare de merito, num Deus talia donet propter noſtra opera. Satis fuerit docere, ꝙ Deus hæc opera exigit, & donat mercedem, propter ſuam promiſſionē quam promiſit ſine merito noſtro

Hoc autē ut doceatur neceſſarium eſt, ꝙ deus remittit nobis peccata ſine omni noſtro opere, tantum propter

Chriſtū

Chriſtum, Deus enim ita inimicus eſt peccatis, ut nullius creaturę opus pro eis ſatiſfacere poſſit, Solum filiū Dei pro peccatis oportuit immulari.

Multi clamant inconſiderate, Bona opera nihil merentur, Melius fuerit urgere homines ad bona opera, & negligere ſubtiles diſputationes. Nā uerū quidē eſt ꝙ deus dat bona propter ſuā promiſſionē, non propter noſtra opera, tamē oportet fieri bona opera que deus mandauit.

Ideoqȝ ſerio rudes ſunt inſtruendi, quam horrende Deus puniat omnigenis malis eos qui non honorant parentes, permittit enim eos ruere in ignominiam, paupertatē, morbos & alia mala.

Hic

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Hic etiam docẽdum eſt quẽadmodũ parentes debitores ſint ad hoc ut erudiant filios ſuos ad Dei timorem, ad audiendum & diſcendum dei uerbũ Sic ait Salomon Prouer: xxii. Stulticia colligata eſt in corde pueri, uirga aſpera fugabit eam, Et Paulus Ephe. vi, Patres ne prouocetis ad iram liberos ueſtros ſed educetis eos per eruditionẽ & correptionẽ Dñi, Huc pertinet exemplum Eli, i, Samuelis ii, quẽ deus corripuit excludens eum & a ſacerdotio & a uita, ꝙ ſerio non erudierit filios, Nunquam iuuentus adeo contempſit omnia atq; nunc, ut uidemus quam pauci audiant aut curẽt parẽtum autoritatẽ, Hinc ueniunt multę in mundũ plagę abſq; dubio, ut bella, ſeditiones & alia mala.

Ad hoc preceptum etiam pertinet

Seniores

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Seniores honorare, Itē honorare preſ
byteros qui ſeruiūt nobis uerbo dei,
Sunt enim miniſtri uerbi dei, & nos p
ipſos uerbū dei habemus, ut Paulus
ſcribit i. Timo: v. Preſbyteri qui be-
ne preſunt duplici honore digni ſunt,
maxime qui laborant in uerbo & doc
trioa.

Item huc pertinet obedire Magiſ
tratui, Tria aūt dicit Paulus Ro: xiii
quæ debemus Magiſtratui. Primum
Tributū. Iccirco uectigalia, pecuniā,
& laborem corporalem ei pendimus.

Secundū, Timorem, id eſt, ut ſerio
Magiſtratū timeamus, ita ut ſi magiſ
tratus non poſſit uindicare inobedien-
tiā noſtrā, tamen ſciamus Deū uindi-
caturū, qui Poteſtatē ordinauit & de-
fendit, hinc omnes qui unquā ſeditioſi
fuerūt male perierūt, Ro: xiii. Qui re

ſiſtit Poteſtati, Dei ordinationi reſiſ-
tit, qui aũt reſiſtunt iudiciũ ſibi acqui
rũt, Id quod etiã Salomon dicit ꝓuer:
xxiiii. Fili mi, time Dñm & Regẽ, &
cũ ſeditioſis ne commiſcearis, ſubito
enim ueniet ꝑditio eorũ, & quis nouit
tempus quando utriqꝫ peribunt?

Prodeſt etiã exempla proponere,
ꝙ Deus ſępe puniuit ſeditioſos, ut da
than & Abiram Nu: xvi. qui reſti-
terunt Moſi. Terra enim aperiens ſe
uorauit eos cũ tabernaculis ipſorũ &
cũ omnibus hominibus qui apud Ko-
rah erant, & cum omni poſſeſſione ip
ſorum, ita ut deſcenderẽt uiui in infer-
num cũ omnibus ſuis bonis, & terra
operiret eos, Preterea exiliens ignis
uorauit ducentos quinquaginta uiros
qui thura adolebant.

Abimelech, ut ſcribitur Iudicũ ix.
quando

quando contra domum defuncti Gi-
deonis egerat, occiſis eius filiis lxix.
a turri in Thebez per mulierem par
ticula molaris lapidis coniiciebatur ſu
per caput eius & turpiter periit.

Siba qui auerterat populū Iſrael a
Dauide, ii Samu: xx. capite plectitur
Abſolon in Patrem ſeditioſus tan
dē a quercu pepēdit ii. Samuelis xviii
Zambri uel Simri, qui coniurauit
aduerſus dñm ſuū Ella Regem Iſrael
& occidit eum, tantum ſeptem diebus
manſit rex. Nam rex Amri obſedit
eum in Thirza, unde cū uideret ciui-
tatem tradendā, ingreſſus in regiā do
mū ſe cū ipſa concremauit iii. re: xvi
Videmus quoq; aperte ꝙ Deus
nunquam talē audaciā ſinit inultam,
Homicidiū enim nunquā impune fit,
quem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

queadmodū & Chriſtus dicit Matth xxvi, Qui gladiū acceperit, gladio peribit, id eſt, qui propria temeritate ſine mandato Magiſtratus gladiū accipit etc. Talia dicta ſunt multa in ſcripturis, que debent populo diligenter inculcari, ut ꝓuer: xvi. Ira regis nūcius eſt mortis, ſapiens aūt uir placabit eā Et prouer: xx. Terror regis eſt ut rugitus leunculi, qui irritat eum peccat in animā ſuam.

Tertiū quod debemus Magiſtratui, eſt honor, Quid enim fuerit, opinari nos ſatiſfeciſſe Magiſtratui cū tributū & laborē corporalem dedimus? Longe meliorem ſeruitutē erga magiſtratum p̄terea requirit a nobis Deus, nempe Honorē. Primus honor eſt, ꝙ agnoſcimus magiſtratū nobis a Deo datū & ꝙ Deus ꝑ hunc nobis multa

dat

dat bona, Niſi enim Deus in mundo ius & poteſtatē conſeruaret, diabolus qui homicida eſt, ubiq; omnia homici diis compleret, ne uſquā tuta eſſet uita noſtra, uxores & liberi,

Deus aūt conſeruat Magiſtratum, & dat per eum pacem, corripit temerarios & eos impedit, ut nobis liceat uxorem & liberos tuto nutrire, filios educare in diſciplina, timore & cognitione dei, eſſe tutos in edibus noſtris, in plateis etc. ut alius aliū iuuet, conueniamus & cohabitemus, Hec ſunt mera cęleſtia dona, quę uult deus a nobis agnoſci, nempe ſua eſſe dona, uultq; a nobis Poteſtatē ut ſuā miniſtram honorari, noſq; Magiſtratui gratos eſſe, ꝓpterea ꝙ Deus per eum nobis talia ingentia dona tribuit.

Igitur ſi quis ipſum Deū ita in Ma

giſtratu uidere poſſit/ is ſyncere ex ani
mo diligeret Pateſtatē, & qui attēdit
quæ bona per Magiſtratū habemns,
is cogetur ſūmas ei agere gratias. Si
ſcires quēpiam tuū filium a morte eri
puiſſe, nonnę ex corde gratias ageres
ei? Cur ergo non gratus es Magiſtra
tui, qui te, filios tuos & uxorē a quo/
tidiana ꝑditione eripit? Quando enim
unquam tuti eſſemus, ſi non malis ho
minibus reſiſteret/ Poteſtas a Deo or
dinata eſt. Ideoq; cū reſpicis uxorē &
liberos, ſic cogitato. Hæc ſunt dona
Dei, quę licet mihi conſeruare ꝑ Ma/
ieſtatē, qnantū aūt illa dei dona amas
tantū amare debes & Poteſtatē, Quā
do aūt uulgus talia bona, nempe pa/
cem, Ius, pęnam malicioſorū, non ag/
noſcit, pro concione diligenter tractā
da ſunt & inculcanda.

Secundus

Secundus honor & ſūmus eſt, fideli
ter ꝓ Magiſtratu orare, ut Deus ipſi
det gratiam & intelligentiam regendi
bene & in pace, quēadmodū Paulus
dicit i. Timo: ii. Adhortor inquit ut
ante omnia fiant deprecationes, obſe-
crationes, interpellationes, gratiarum
actiones ꝓ omnibus hominibus, pro
Regibus & omnibus in eminētia con-
ſtitutis, ut placidā & quietam uitā de-
gamus cum omni pietate & honeſtate
Nam hoc bonū eſt & acceptū corā ſer
uatore noſtro Deo. Et Baruch i. Ora
te ꝓ uita Nabugodonoſor regis Baby
lonis & filii eius Balthaſaris, ut ſint
dies eorum ut dies cęli ſuper terrā, &
ut det nobis Deus fortitudinē & illu
minet oculos noſtros, ut uiuamus ſub
umbra & ꝓtectione regis Nabugo-
donoſor & filii eius Balthaſaris, Quā
do

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

do enim pax diuinũ donum eſt, debe-
mus eam a deo poſtulare.

Dicunt aliqui. Quomodo poteſt eſſe magiſtratus a deo, quando multi iniuriis & tyrãnide ad dominationẽ ꝑuenerint, ut Iulius, & ſcriptura nominat Nimrodem uenatorẽ propterea ꝙ rapuit aliena Gen. x

Reſponſio. Quando Paulus Rom. xiii. dicit Poteſtatẽ eſſe a deo, non eſt intelligendũ, ꝙ poteſtas ſit talis a deo ꝑmiſſio & plaga, quẽadmodum homicidium aut aliud quod fit grãde uitiũ, a Deo iuſte permittitur contra nos, Sed potius intelligendum eſt, ꝙ Poteſtas ſpecialis ordinatio & opus Dei eſt. Sicut ſol a deo creatꝰ eſt, aut ſicut coniugium ab ipſo inſtitutum eſt, Sicut uero malicioſus homo non bona uoluntate ducit uxorem, ita abutitur

quoqꝫ

quoq; tyrãnus bona dei ordinatione,
ut Iulius, & Nero etc. Interim tamen
ordinatio qua conſeruãtur & Iura &
Pax, eſt bona creatura Dei, etiã ſi per
ſona abutẽs ordinatione faciat contra
leges & pacem.

Simul tamen debent predicatores
Poteſtatẽ fideliter admonere, ut ſub-
ditos in pace, ſub legibus ſiue iure &
defenſione contineãt, Viduas, orpha-
nos protegãt, neq; eos per contemptũ
ut pecora ęſtimẽt, quẽadmodũ Deus
Ieremię mandauit, Iere. vii predicare
toti populo Iuda, adiecta ꝓmiſſione ꝙ
habitaturus eſſet apud ipſos, Paulus
etiã Col. iii. ſic ſcribit, Vos dñi preſ-
tate erga ſeruos quod iuſtũ & ęquũ eſt,
ſciẽtes & uos dñm habere in cęlis, qui
ſuo tẽpore malos magiſtrat⁹ uiſitabit

Roboã enim filius Salomonis ual-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

de potens rex grauauit populū ſuū ex conſilio iuniorū ſpretis melioribꝰ conſiliariis, Poſtulante aūt populo ut remiſſius ageret erga ſe, reſpondit. Minimꝰ digitus meus craſſior erit uobis ꝗ fęmora patris mei. Pater meus impoſuit uobis graue iugū, ego autē illiud grauus faciā, Ille cecidit uos flagellis, ego aūt cedā uos ſcorpionibus. Propter hoc defecerūt a Roboam ſiue Rehabeam omnes Iſraelitę, preter ſolos filios Iſrael qui habitabant in ciuitatibus Iuda, ut legitur iii. reg: xii. Vna tribus Iuda tantū ei reliqua manſit cū Beniamitis, & decē tribus defecerunt ad Hieroboā, ut ibidē ſcribitur c: xi

Interim ſubditi admonendi tamē ſunt, non minus obediendū durę etiā Poteſtati i. petri ii. Vos ſerui ſubditi ſitis in timore dn̄is non ſolū benignis

& mo

& modeſtis, ſed etiam prauis, Siqui-
dem uiuit adhuc Deus qui dicit Deut
xxxii. Mea eſt uindicta, Ego retribuā.
Is uicē reddet prauis Magiſtratibus.

Quidam dubitant, num liceat uti
legibus a Cęſaribus aut gētilibus fac-
tis, in cauſis pertinentibus ad poſſeſſi-
onē rerū aut ad uindicandum mala.
Similiter an liceat ſuſpendere fures,
quādo lex Moſis aliter docet Exo: xx.

Ideo ſciendū eſt ꝙ nobis iure uti li
cet Cęſareis legibus, aut aliorum ſub
quibus uiuimus. Sic enim ait Petrus.
i. pet: ii. Subditi ſitis omni humanæ
ordinationi propter dn̄m, ſiue regi ut
ſūmo, ſiue p̄ſidibus ut ab eo miſſis ad
uindictā malorū laudē uero bonorū.

Quēadmodū neq; circūciſio nobis
mandata eſt, ita neq; mandatū eſt, ut
leges iudiciorū Moſis ſeruemus, & A

poſtoli

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

poſtoli aiunt Act: xv. Onus legis non imponendũ eſſe gentibus. Neq; neceſſe gentes fieri Iudęos, quę poſſunt recte gentes manere, id eſt, Ipſe in cauſſis ciuilibus poſſunt gẽtiles ordinationes ſeruare, diuidere res non ut Moſes iubet, punire non legibus Moſis ſed ſecundum ſuas leges

Moſes in Exo: Leuitico, Numeris Deutronomio, p̃cipit de decimis ſolis ſacerdotibus perſoluendis, Nos autẽ decimas debemus dare iis quib⁹ Magiſtratns noſter ordinauerit dandas.

Moſes dicit. Primogenitus duplũ pre fratribus ſuis accipiat in hęreditatem. Nos autem ſecundum leges noſtras diſtribuimus fratrib⁹ hęreditatẽ

Moſes docit Exo xxii. fures mulctãdos, ut reddãt quandoq; duplũ, quandoq; quadruplum. Apud nos poſſunt

ſeruari

ſeruari in talibus leges terrarũ noſtra rum. Conſultũ tamen foret, ut hic agetur contra fures cum diſcrimine, & non ſemper ut uocant ſtricto iure. Siquidem experimur ſępe minima furta, tã ſerio iudicari ut maxima, cũ interim ad maiora ſcelera conniueatur etc

Veteres ꝑterea leges etiã ſi graues ſint non abolende ſed ferende ſũt ꝓpter pacẽ. Sciebant maiores noſtri qui tales leges ſtatuerunt ꝙ noſtris hominibus qui audaces omnia contempnũt talibus legibus & pęnis opus eſſet

Iccirco quiſqꝫ utatur legibus ſuæ terrę, hic enim eſt unus exgradibus chriſtianę libertatis ut Paulus ait Col iii. ꝙ Chriſtianus non eſt Grecus, Iudęus, Circũciſio, prępputiũ, Barbarus, Scytha, ſeruus, liber, ſed omnia in omnibus Chriſtus. Et Paulus Rom: xiii.

confimat

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

confirmat gentiũ leges, quando do-
cet, omnẽ Poteſtatem eſſe a Deo, non
ſolũ apud Iudeos ſed etiã apud gẽtes.
Item ꝙ oportet nos ſubdi omni poteſ
tati non ſolũ Chriſtianę ſed etiã gẽtili.

Omnes tamen leges iſtã legem ſer
uent, ut doceant, queadmodũ Paulus
ait Ro: xiii. Laudare benefacta & pu
nire malefacta. Et quamuis duriores
quandoq; ſint contra duros quam lex
Moſis, Non tamen propterea ſunt in
iuſte

Hęc ideo ſcribũtur, quia ſũt qui cla
mant contra communes leges de deci-
mis & ſuſpendio & ſimilibus, unde
ante aliquot annos exorta eſt ſeditio
ruſticorũ, Tales clamatores puniendi
ſunt, ut ſeditioſi, Nos enim timere de
bemus omnes ciuiles leges & ordina-
tiones, ut dei uoluntatem & dei legem

Salomon

Salomon enim ait ,puer: xvi Prophe-
tia eſt in labiis regis, id eſt, que poteſ-
tas ſtatuit aut mandat ſecundū leges
& iura ſeruanda ſunt ut Dei ordina-
tio. De quo multa ſcribuntur Ro: xiii

Hic etiā admonendi ſunt homines,
ut cenſus quos quiſq; debet, fideliter
perſoluant, Et licet quidā contractus
grauent, tamen quiſq; debitor eſt ad
ſoluendū, quia & ſe obligauit, & obe-
dientiam debet Magiſtratui, ut pax in
terra noſtra ſeruetur, Quid enim non
uelle cenſus, aut aliud debitū ſoluere,
aliud eſt, quā rapinā & homicidia pro
curare

Preterea qui chriſtiano nomine
gloriantur debent preſtare charitatē,
quæ ſponte fert omnia onera, & dat
ſua etiā quibus ſecundū leges nihil de
bet, ſoluet etiā illa debita quibus mi-
nus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

nus iuſte grauatur, Non querit uindic
tam propria poteſtate, ut Chriſtus do
cet Matth v. Hūc uero honorē meri
to haberemus Chriſti euāgelio, ut ſol
uentes fideliter que debemꝰ non dare
mꝰ aliis anſā Euāgelii & blaſphemādi
& contēnendi, quemadmodū iſtā oc-
caſionem dant, qui ſub nomine Euan-
gelii exiſtimant ſeſe liberandos a cen-
ſibus & aliis ciuilibus oneribus, Po-
teſtas enim a Deo ordinata debet abo
lere iniuſta onera, uſuras, & iniquas ex
actiones. Debet enim iniuſticiā dānare
& quod iuſtū eſt defendere Roma xiii

Alia precepta interpretatur Chriſ
tus ipſe matthei v. & Catechiſmi con
ciones edite ſunt. Ideo hic de eis non
repetimus,

De tribulatione

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

De Tribulatione Vel Cruce Chriſtianorum.

AD tertiā Chriſtianę uitę partē, de qua diximus, id eſt, ad bona opera, pertinet etiā, ut ſciamus quemadmodū in tribulatione ſit ſentiendū.

Primum docendi ſunt homines ꝙ omnis tribulatio ſiue ſpiritualis ſiue corporalis (ut paupertas, morbus, periculū puerorū, rerum, pecorū etc. fames & alia) nobis mittitur a Deo, ut per hanc Deus nos exhortetur & prouocet ad pęnitentiā i. Corin: xi. Cum iudicamur a Dño corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur

Deinde non ſatis eſt ſcire tribulationē eſſe a Deo, ſed etiā diſcere oportet ꝙ in ea Deus inuocādus eſt, & con

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

fidendũ q̄ ipſe iuuabit, queadmodũ ante de oratione dictum eſt ex pſal: L Inuoca me in die tribulationis, & Ego eruam te

Ad hęc admonendi ſunt ut ſciant noſtri, quã fragilis ſit homo, & quam diabolus ꝑpetuo conetur ad malũ nos impellere, ut nos coniiciat in tẽporalẽ & ęternã infamiam & ignominiam & miſeriã, Chriſtus enim ait Io: viii. Diabolus eſt homicida, Et Petrꝰ i. pet: v Diabolus circuit ut Leo rugiens & querit quẽ deuoret. Iccirco ſemp conſiſtamus in timore dei, Vigilemus & oremus, ut Deus nos gubernet & conſeruet. Hæc enim eſt uera fidei exercitatio, oratione contra talia ꝑicula pugnare, Sic ait Chriſtus Lucę xxi. Vigilate omni tempore & orate

Hæc predicta nos Viſitatores exhortati

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

hortati ſumus & inſtruximus Paſto-
res, ut hęc precipua chriſtianę uitę, nē-
pe Pęnitentiā, fidem, bona opera aper
te & bono ordine doceant, & alia plu-
ra omittant ex quibus uulgus nihil in
telligit.

De Sacramento Baptiſmi.

BAptiſmus ſeruetur ut hactenus,
nempe ut pueri baptizentur. Nā
quādo baptiſmus hoc ſignificat quod
Circumciſio olim, & pueri circūcide
bantur, debent & pueri baptizari. Et
ſicut deus dicit, ꝙ uult pueros circūci-
ſos ſuſcipere in ſuam protectionem &
Deus eſſe ipſorū Ge: xvii. ut, inquit,
ſim deꝰ tuus & Deus ſeminis tui poſt
te, Ita etiā pueri qui baptzātur ſunt
ſub Dei protectione. Iccirco Deus ſe
rio hic eſt inuocandus ꝓpter hanc ſuā

pro

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

promiſſionem

Docendi etiam ſunt rudes, ꝙ Bap-tiſmus hæc bona maxima ſecum ad-ducit, nempe ꝙ Deus eſt protector & curator pueri & ſuſceptor eius

Vt aūt circūſtantes hanc oratione͞ & uerbū Dei in baptiſmo intelligāt, Maxime bonū eſt & conuenit ut Ger-manicis uerbis baptiſmus tradatur

Preterea quandoq; cū de Sacrame͞-tis predicatur, admonendi ſunt homi-nes, ut recogitent ſuū ipſorum baptiſ-mū, & ſciant baptiſmū non ſolū ſigni-ficare ꝙ Deus paruulos ſuſcipit tan-tum, ſed etiā totam uitā noſtram, ut ita non modo paruulis tantū baptiſ-mus ſignū ſit, ſed etiam prouocet & exhortetur adultos ad pęnitentiā. Si-quidem penitentia, contritio & dolor per baptiſmum aquę, ſignificatur. Si-

mul

mul baptiſmus fidem excitare debet, ꝙ illis quos pęnitet peccatorū, pecca-ta abluta & remiſſa ſunt, Hæc enim fides eſt uerum & perfectū baptiſma.

Non eſt rixandū de Chriſmate, re nequaquā neceſſaria ſed libera. Quia uerū & neceſſariū Chriſma, quo om-nes Chriſtiani ab ipſomet Deo ungun tur, eſt Spirituſſanctus, ut legis Eſa: lxi. & Ephe: i. etc.

De Sacramento Corporis & Sangui-nis domini.

DE Sacramento ueri corporis & Sanguinis dn̄i noſtri Ieſu Chriſti, tria hæc populo pro-ponenda ſunt

Primū ꝙ panis in cęna Dn̄ica eſt uerum corpus chriſti, & uinum uerus ſanguis chriſti, quia ita habent uer-

ba

ba Chriſti in Euangeliſtis Mattheo, Marco, & Luca, Hoc eſt corpus meũ quod pro uobis datur, & Bibite ex hoc omnes, hic ē ſanguis meus qui eſt noui teſtamēti qui effunditur pro multis in remiſſionē peccatorũ. Paulus ait i. Cor: x. Panis quē frangimus nonne eſt communicatio corporis chriſti? etc. Si ergo ibi intelligeretur non uerũ corpus chriſti, ſed ſolum uerbũ dei, ut quidam interpretantur, non eſſe panis communicatio corporis chriſti, ſed tãtũ communicatio uerbi & ſpirit9. Dicit quoq; ibidē c. xi. q hic cibus non debeat æſtimari uulgaris cibus ſed corpus chriſti, & reprehendit illos, qui ſine timore accipiunt ut uulgarē cibũ.

Legant etiam Paſtores q̄ ueteres de hoc ſcripſerunt, ut certius & ſe & alios confirmare poſſint. Hilarius octa

uo li

uo libro de trinitate dicit, nequaquã eſſe dubitandũ ꝙ ibi ſit uerũ corpus & ſanguis chriſti ꝓpterea quia chriſtus hoc dixit

Hoc quoqꝫ certo ſcire debemus, tale miraculũ ſoli fidei notũ, non fieri preſbyteri merito, ſed propterea tantũ ꝙ Chriſtus ita ordinauit, ut ſit ibi corpus & ſanguis eius quando in cęna eius ſiue ad menſam eius ſacramẽto communicamus, ſicut ſol quotidie oritur non noſtro merito ſed ꝓpterea ꝙ Deus ita ordinauit

Secundũ, ut homines inſtruantur ꝙ iuſtũ eſt ut utraqꝫ, ut uocant, ſpecie communicetur, Poſtquã enim (ſit deo gratia) in lucem prodiit ſanctũ Euangeliũ, unde clarum huius rei habemus teſtimoniũ, nempe ꝙ utraqꝫ ſpecies & danda & accipienda eſt, quia chriſtus

ita or

ita ordinauit ut indicant tres Euangeliſte Mattheus, Marcus & Lucas, & Paulus ita chriſtianis tradidit i. cor: xi. nulli homini licet mutare hanc diuinam ordinationē, quando ne hominis quidē teſtamentū aut ultima uolūtas immutanda eſt Gal. iii. multo minus ultima Dei uoluntas.

Itaqꝫ exhortati ſumus Paſtores, ut hanc doctrinam euangelii de utraqꝫ ſpecie, ſerio & libere doceant coram quibuſuis ſiue firmis ſiue infirmis ſiue dura ceruice hominibus, & ut nequaquā alteram tantū ſpeciem commendent aut permittant, ſed condemnent ut diaboli mandatū, quo condēnatur inſtitutio et ultima uoluntas ſaluatoris & dñi noſtri Ieſu chriſti, Vt hæc doctrina libera, pura & manifeſta progrediatur.

Si qui

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Si qui aũt Dura ceruice ſunt, qui non cedentes manifeſtę ueritati neq; diſcere neq; facere uolunt quod chriſtus inſtituit, Apoſtoli docuerũt, ſãcta Ecclesia ſeruauit & ſeruat, ut ſponſa obediens marito Chriſto, illis nequaquam una ſpecies danda eſt, (ſpeciem enim noſtris uocare libuit in his poſtremis tẽporibus) ſed relinquendi ſũt ut ſponte dãnati, quẽadmodũ Gal: ii ſuũ Titũ non uoluit circũcidi ſecundũ uoluntatẽ ptinaciũ Iudeorũ qui chriſtiani eſſe uolebant, attamẽ libertatem Chriſtianã ptinaciter condemnabant. Qui enim ſic ſunt pertinaces, non ſolũ ſunt infirmi in uſu doctrinę, ſed etiã ipſam doctrinã per hoc uolunt condẽnatam & iniuſtam haberi, hoc non eſt omnino ferendum.

Tertiũ, eſt optimũ & ſũme neceſſa

 rium,

rium, ut doceatur quis ſit uſus accipi
endi ſacramenti, & queadmodū te ad
hoc pares.

Primo doceant paſtores quā grāde
peccatum ſit ignominia afficere Sacra-
mētū & non recte eo uti. Paulus enim
ait i. Cor: xi. ꝙ tales ſūt rei corporis
& ſanguinis chriſti, Item ꝙ accipiunt
ſibi ad iudiciū, Item ꝙ ideo multi ſūt
ęgroti & multi mortui inter chriſtia-
nos, Deus enim dicit in ſecundo pcep-
to Exo: xx. Qui acceperit nomen dñi
inuanū non erit impunitus, abſqȝ du-
bio etiā non erit inulta hæc ignominia
quę fit corpori & ſanguini dñi. Hoc
debet diligenter inculcari noſtris, ut ui
tent hoc peccatū, & erudiantur ad ti-
morē, pęnitētiā & uitę emendationē.
Ideoqȝ non admittantur ad Sacramē-
tū qui iacent in publicis peccatis, adul
terio

terio, Ebrietate & ſimilibus, nec a ta-
libus deſiſtere uolunt.

Secundo Nemo admittatur ad Sa
cramentū niſi fuerit prius apud paſto
rem ſiue predicatorem ſuū, qui debet
queꝗ examinare ut ſciat num de Sa-
cramēto ſatis ſit inſtructus, aut num
etiā aliquo indigeat conſilio ex uerbo
Dei, niſi fuerit talis pſona de qua cer-
tū eſt ꝙ de hiſce omnibus ſit rectiſſi-
me inſtituta, Si enim uel ipſe paſtor
aut p̄dicator, qui quotidie in ſana doc
trina uerſatur, uoluerit ad Sacramētū
accedere ſine confeſſione & examine,
non ſit hoc ei per hæc prohibitū Simi
liter intelligendū eſt de aliis intelligen-
bus & notis, qui ſeipſos recte admo-
nere ex uerbo dei poſſunt, ne rurſum
per noſtros erigatur noua papalis co-
actio aut neceſſaria conſuetudo ex tali
confeſſione

confeſſione quã uolumus & debemus habere liberam, Et ego ipſe Doctor Martinus aliquando ſine confeſſione accedo, ne mihi ipſi faciam neceſſariã conſuetudinẽ in mea conſcientia, Rurſum utor ſępe confeſſione nec ea carere uolo, maxime propter abſolutionẽ quæ eſt uerbũ dei, Pueri enim & uulgus aliter inſtituendi & regendi ſunt quam intelligentes & exercitati.

Tertio doceatur, ꝙ illi ſoli digne eſuri & bibituri ſunt, quos uere pęnitet peccati & erroris, & territas habent conſcientias, Contẽptores enim ſecure & abſqꝫ timore dei agentes non debent accedere, quia ſcribitur. Hoc facite in mei commemorationem

Commemorare aũt chriſti mortẽ eſt non ſolũ hiſtoriã paſſionis Chriſti audire, ſed terreri ꝙ Deus tantã irã

contra

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

contra peccatũ concipit & declarat, ut ꝓpter hoc occidat propriũ filiũ, Nullus angelus, nulli Sancti potuerũt satiſfcere pro peccato, ſed Chriſtũ qui Deus ẽ oportuit ſeipſũ immolare etc. O quã grauis pęna ueniet eis, qui peccatũ leue ducunt, qui tamen audiunt illud Deũ grauiſſimum iudicare.

Quiſquis igitur uere commemorat mortẽ Chriſti accipiat Sacramentũ & in eo conſolationẽ, non ꝙ externa Sacramenti ſũptio cor conſoletur, ſed ꝙ ipſa eſt ſignum conſolationis & remiſſionis peccatorũ. Quod ſignũ admonet cor ut credat ꝙ Deus pęnitẽti peccata remittit

Cor enim admoneri & excitari debet ad credendũ non ſolũ per ſumptionẽ ſacramenti, ſed etiã per uerba quibus ſacramentũ traditur, quia in uer-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

bis promittit Deus remiſſionē pecca
torū. Hoc eſt corpus meū quod Pro
uobis datur, Hic eſt calix noui teſta-
menti, id eſt, nouę promiſſionis, p miſ
ſę iuſticię & uitę eternę, In meo ſangui
ne qui pro uobis effunditur in remiſ-
ſionem peccatorum

Ita communicantes accipiunt re-
miſſionē peccatorū non per externam
ſumptionem, ſed per fidem, quę per
uerba & ſigna excitatur.

Quarto doceatur, ꝙ hoc gratię ſig
nū non ſolū inſtitutū eſt ad excitandā
fidem, ſed etiā ad exhortandū ad cha
ritatem i. Cor: x. Vnus eſt panis, nos
multi ſumus unū corpus, quia omnes
ex illo uno pane participamus, ne fo-
ueamus inuidiā & odium, ſed mutuo
pro nobis ſoliciti ſimus, mutuo nos
iuuemus eleemoſynis & aliis quibuſ-

uis

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

uis obſequiis nobis a deo mandatis.

Iſtę admonitiones pro concione ſępe fiant. Quid enim gerere inuidiā & odiū, nullāq; charitatē exhibere, ac poſtea uelle ꝓ mēbro Chriſti haberi, eſt aliud quā corpus chriſti ignominia afficere

De uera ac Chriſtiana Pęnitentia

PEnitentia etiā inter Sacramenta relata fuit, propterea ꝙ omnia Sacramenta ſignificāt pęnitentiam, & propter alias cauſas quas non opus eſt hic recenſere.

Supra indicauimus neceſſariā eſſe pęnitentię predicationem, & oportere ut arguatur ſecura & impęnitens uita ut nunc eſt in mundo, quæ ex parte uenit ex non uera de fide intelligentia. Nā multi ubi audierunt ſe debere cre

dere ꝑ quod remittantur ipſis omnia peccata, fingunt ſibi fidem & putant ſe eſſe mundos, quo fiunt temerarii & ſecuri, Hęc carnalis ſecuritas deterior eſt omni errore qui hactenus fuit. Ideo ſemꝑ quando de fide predicatur, inſtruendi ſunt homines, ut ſciant ubi fides eſſe poſſit, & qui ad eam perueniatur. Vera enim fides non poteſt eſſe, ubi non ē uera contritio, timor & terror coram Deo

Hoc hominibus inculcare eſt ualde neceſſarium, quia ubi non eſt contritio & dolor de peccato, ibi etiam non eſt uera fides pſal: cxlvii. Beneplacitū eſt dn̄o ſuper timentes eum qui ſperant in miſericordiam eius. Et Deus ipſe dicit Eze: iii. Quando predicator non arguit auditorum errores & peccata, ſe requiſiturum animas eorum ex ma

nibus

nibus ipſius. Tale iudiciū ꝓfert Deus contra p̄dicatores, qui conſolantur populū, dicentes multa de fide & remiſſione peccatorū, nihil uero de pęnitētia, timore Dei & iudicio. Tales p̄dicatores increpat etiā Ieremias c. vii. Dicens non eſſe credendū iis qui clamāt Pax, Pax, cū tamen Deus ſit iratus & non ſit pax

Immo timendū eſt ꝙ Deus hoſce p̄dicatores cum auditoribus grauiter puniet propter hanc ſecuritatē. Iſtud enim eſt peccatū contra quod clamat Ieremias c. vi. Erubeſcere neſciūt. Et Paulus Ephe: v dānat eos qui ſine dolore cordis in ſecuritate & contēptu uiuunt, & dicit Scitote ꝙ nullus ſcortator, immūdus aut auarus qui eſt idolorū cultor hęreditatē habet in Regno chriſti & Dei. Nemo uos ſeducat

inanibus uerbis. Nam ꝓpter hæc ue-
nit ira Dei ſuper filios incredulitatis,
propterea ne ſitis conſortes eorum

Igitur uera pœnitentia eſt cordis con
tritio & dolor de peccatis, & terror co
rā ira & iudicio Dei. Hęc uocatur cog
nitio peccati, Mortificatio carnis, con
tritio etc. ut uideas uaria nomina pę-
nitentiam habere in ſcripturis

Quidā quando loquūtur de mor-
tificatione intelligunt tantū carnis re-
frenationē quæ potius eſt opus nouę
uitę, ante quod requiritur mortifica-
tio carnis q̄ nihil aliud eſt quam uera
de errore & peccato contritio

Aliqui uero ſic loquūtur, ꝙ opor-
tet cognoſcere totā noſtrā naturā eſſe
malā etc. quæ uerba uera quidē ſunt,
ſed quidam putant ꝙ ſe bene cognoſ-
cunt, quando ſimpliciter & ſolum hęc
uerba

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

uerba cogitare poſſunt, & fiunt ſecuri

Eſt aũt longe aliud cognoſcere ſeipſum & per legem uenire in cognitionẽ peccati. Hoc eſt enim cognoſcere peccatum, pęnitere & dolere de eo, & terreri ira & iudicio Dei. Quẽadmodũ Dauid cognouit peccatũ quando propheta Nathan ueniens increpauit eũ ii. Samuelis xii. Dauid enim iam ante ſciebat ſe peccaſſe, ſed nondũ habuit contritionem, ergo neq; ueram cognitionem peccati

Scãna tenentes diſcunt ire pueri, Ita & ex craſſis peccatis quæ omnes intelligimus diſcenda eſt Pęnitentia & contritio. Arguatur ebrioſitas, ſcortatio, inuidia, odiũ, auaritia, mẽdaciũ & ſimilia, Prouocentur homines ad pęnitẽtiã, ꝓpoſito eis iudicio Dei, Vindicta & exẽplis ſcripturę, ut uideant quã

Deus uindicarit iniuſticiam.

Verum corã hypocritis ubi neceſ-
ſariũ eſt, non obliuiſcantur p̃dicatores
admonere de ira & uindicta Dei, quã
comminatus eſt & ſępe exercuit deus
contra falſos dei cultores ſiue hypocri
tas, qui ſancta ſua ſpecie blaſphemãt
bonũ Dei nomen & uerbum.

Quidã exiſtimant, quia Deus uerã
contritionẽ in nobis facit, non eſſe ho
mines ad eam admonẽdos. Verũ qui
dẽ eſt ꝙ Deus operatur in nobis ue-
ram contritionẽ, ſed operatur eam ꝑ
uerbũ & predicationẽ, Quẽadmodũ
enim homines admonentur ut credãt
& deus per talem p̃dicationẽ operatur
fidẽ. Sic etiã admonendi ſunt ad pęni
tentiã, & committamus Deo negociũ
in quib⁹ uoluerit oꝑari pęnitentiã. Ip
ſe enim operatur per p̃dicationẽ quẽ-

admodum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

admodũ ait Moſes Deut: iiii. Deus eſt ignis conſumens, quando p̄dicatio quæ ſit de iudicio & ira dei, in nobis operatur pęnitentiam.

Itaq; Prima pars pęnitentię eſt contritio & dolor. Altera eſt credere ꝙ remittuntur peccata ꝓpter Chriſtũ, quę fides operatur bonũ ꝓpoſitũ. Iſta fide accipimus remiſſionem peccatorũ, ut Paulus docet Ro: iii. etc. Sed hæc fides, ut ſępe dictũ eſt, non poteſt eſſe, ubi non prius eſt pęnitentia & dolor de errore & peccato. Siquidẽ pęnitentia ſine fide eſt pęnitentia Saulis & Iudę proditoris id eſt, deſperatio, Rurſũ fides id eſt cogitatio & ſomniũ de fide ſine pęnitentia eſt p̄ſumptio & carnalis ſecuritas id quod poſt hæc uidebis.

Antehac docuerunt tres eſſe partes pęnitentię, Contritionẽ, Confeſſionẽ,

& ſa

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

& ſatiſfactionē, De prima parte diximus, ꝙ pęnitentia & dolor debet predicari, & ꝙ cognitio peccati & mortificatio uocantur pęnitentia & dolor, Et p̄ſtat retinere hęc uocabula Contritio & dolor in uſu, quia hęc ſunt clara & facilia intellectu, maxime Germanice exp̄ſſa Rew vnd leid & ut dani loquūtur anger oc ruelſe.

De uera ac Chriſtiana Confeſſione.

PApiſtica Confeſſio non eſt a deo mandata, nempe illa omnium peccatorū enumeratio, id quod etiā impoſſibile eſt, quēadmodū pſal: xix. dicitur. Errores quis intelliget? ab occultis meis munda me etc. Sunt tamen admonendi homines ꝓpter multas cauſas ad confeſſionē maxime caſuū ut uocant, ꝓpter quos indigent conſilio, & peccatorum quæ pre

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

ceteris plus ipſos grauant.

Nullus preterea admittatur ad ſacramentū, niſi ante a ſuo paſtore examinatus, ut ſciat num ſit talis qui accedere ad ſacram cęnā poſſit i. Cor: xi. Qui indigne etc.

Ignominia uero irrogant Sacramēto non ſolū qui indigne accipiuut ſed etiā qui per negligentiā indignis tradunt. Cauendū igitur omnino ne uulgus conſuetudine ſola tantū accurrat ad ſacramentū, & neſciat interim Sacramenti uſum.

Qui ergo ignorat uſū Sacramenti non admittatur, Ad uſū Sacramenti in tali examinatione admoneantur etiā homines ut confiteantur, ut recte inſtituantur ſi habent quoſdā dubios conſcientię caſus, ut accipiant conſolationem audientes uerba abſolutionis ex

Chriſti

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Chriſti Euangelio, ſi uere eos pęnitet delictorum.

Maxime uero de abſolutione, de qua apud Papiſtas pro concione altiſſimũ fuit ſilentiũ, publice p̄dicandum eſt & bene declarandũ ꝙ ipſa eſt Dei uerbũ, per quod cuiqꝫ ſeorſũ peccata remittuntur & remiſſa ꝓnuntiantur, quo fides excitatur & confortatur etc. Tamē itaut hæc Chriſtianis ſint libera, hoc eſt, non prohibita illis qui abſolutione uti uolunt, & forte libentius eam accipere a ſuo Paſtore ut publico Eccleſię miniſtro quam ab alio, qui & fortaſſe ea carere non poſſunt, Rurſũ non ſint hæc quaſi legis coactione mandata illis qui ſoli Deo peccata confiteri uolunt, maxime ſi iam ante ſint ſatis inſtituti in fide & doctrina Chriſti, hi ſi uolunt ita accedere ad

Sacramen

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Sacramentũ, non ſunt ꝓhibendi, necꝫ ad aliud faciendũ cogendi, Nã quiſcꝫ ibi edit & bibit Sibi, ut Paul⁹ ait, Probet aũt etc. id eſt pro ſua conſcientia.

De uera ac Chriſtiana Satiſſactione pro peccatis.

SAtiſſactio ꝓ peccatis noſtris non ſũt ulla opa noſtra, ſed ſolus Chriſtus ſatiſſecit ꝓ peccatis nr̃is, Ideo illa ſatiſſactio quã docuetunt Papiſte, diligentiſſime pro concione & alias eſt dãnanda cum omnibus mendaciis & fictis cultibus Dei, quæ huic papiſticę & maledictę ſatiſſactioni adhęrent, ut ſunt Purgatoriũ, Miſſa, Peregrinationes etc. Satiſſactio enim non eſt connumeranda uel aſſuenda noſtrę pęnitentię, ſed eſt ut ita dicamus, Pęnitentia Chriſti, qui ꝓ nobis ſa

bis ſatiſfecit ſine omni noſtro ope, & potius pertinet ad fidē noſtrā, ut ſciamus Chriſtū ipſū ſatiſfeciſſe ꝓ peccatis noſtris. Non enim ſatis eſt ſcire ꝙ Deus uelit peccata punire & ꝙ ſit dolendū & conterendū cor de peccatis, Sed neceſſe eſt etiā ſcire ꝙ Deus propter chriſtū uult remittere peccata. Neceſſe ē enim fidē cū pęnitentia eſſe coniūctā, quia pęnitentia ſeu contritio cordis ſine fide facit deſperare ut uides in Iuda & Saule, rurſum uera fides ſine pęnitentia haberi non poteſt.

Ita admoneantur homines, Primū prouocentur ad timorē, Magna enim ira Dei eſt contra peccata, ꝙ nullus poteſt ꝓ eis ſatiſfacere niſi ſolus Chriſtus filius Dei, Id quod merito nos terreat, nempe ꝙ Deus tantum iraſcitur contra peccata, Non eſt hic contēnendum

dum illud Chriſti uerbū Lucę xxiii. Si uiridi ligno hęc faciūt, quid fiet in arido? Si Chriſtū ita oportuit pati ꝓpter noſtra peccata, quanto plus patiemur, ſi irā Dei contemnentes peccatorum noſtrorum nos non penituerit?

Breuiter qui non nouit meliora ſimpliſſime & craſſiſſime hæc duo ſibi ꝓponat, Mori & Viuere, quę quiſqꝫ uel cogitur noſſe. Quod morimur, ex peccato uenit Gen̄: iii. Ro: vi. Stipendiū peccati mors eſt, Ideoqꝫ primū inculcanda eſt hominibus talis ira Dei, ꝙ per hanc puniuit peccata hominum, & comminatur adhuc ſe puniturum niſi conuertātur pſal. vii. Niſi conuerſi fueritis, gladiū ſuū uibrauit etc. Rudes enim & ſecuri obliuiſcuntur huius irę dei, & non meminerunt ſe morituros quando peccant. Ideo admonendi ſūt

ita ut

ita ut Moſes ſuis cornibus aut ſplen-
doribus, id eſt, Dei lex, impetat eos,
ut terreantur pre morte & ira dei. Si-
quidē ira dei & mors non poteſt reue-
lari niſi p legē Ro: iii. Iccirco ſerio do
cēda eſt Lex & peccata bene declarāda
Qui ergo cornibꝰ Moſis ita pcuſſi &
humiliati terrore iudicii & irę dei ſeti
ūt mortē, aut metuūt ſe ſenſuros, illi
ſūt qui conceperūt pęnitētiā & contri
tionē, Nā ſentire irā dei & aculeū mor
tis facit perire riſū & omne gaudium
quod habent contēptores in peccatis.
Hoc ergo Mori ſiue mors facile intelli
gi poteſt. Eſt enim contritio, uel morti
ficatio, hoc eſt terreri morte & ira dei.
Mox alterū ſequi debet & talibus
hominibus diligenter proponi, nempe
ꝙ non ſatis eſt ita mori & terreri, ſed
Deū uelle non mortē ſed uitā, pſal. xxx.
Ad

Ad momentū durat ira eius, & uita ē in uoluntate eius etc. Et Ezech: xviii. Nolo mortē peccatoris etc. Huc pertinet Dn̄s nr̄ Ieſus Chriſt⁹, qui ſeq̄tur Moſen & occidit pro nobis mortē etc

Qui aūt non timent mortē & cornua Moſis, ii neq; uitā neq; Chriſtum deſiderant, quēadmodū uidemus uulgō & Euangeliū & legē contēni ab iis qui nihil curāt neq; uitā neq; mortem Talibus non eſt p̄dicandū, Sunt enim porci & canes qui quod ſanctū eſt conculcant & nos lacerant Matth. vii.

Et ita ſunt ꝓuocandi homines ad fidē, nempe, quāuis nihil meriti ſimus: niſi dānationē, tamen remittit nobis Deus peccata ſine noſtro merito ꝓpter Chriſtū. Hæc eſt ſatiſfactio. Nā fide accipimus remiſſionem peccatorum, ſi credimus chriſtnm pro uobis ſatiſ

ſatiſfeciſſe i. Io. ii. Is eſt reconciliatio ꝓ peccatis noſtris, non pro noſtris tā tū ſed etiā pro totius mundi peccatis.

De Ecclaſiaſticis hominū ordinationibus.

PLurimū incommodi accidere uidemus ex imprudenti ꝑdicatione q̄ fit de Eccleſiaſticis ordinationibus. Ideo admonuimus paſtores ut magis curent docere neceſſaria, ut chriſtianā penitentiam de qua diximus, Fidē, bona opera, Dei timorē, Orare, non blaſphemare, parentes honorare, Educare filios, honorare Poteſtatē, non inuidere, non odiſſe, nemini iniuriā facere, non occidere, Caſtitatem, in coniugio honeſtatē, non ſectari auaritiā non furari, non Ebrietati ſtudere, non mentiri, nullius famā ledere, Hæc

re, Hæc enim plus neceſſaria ſunt quã feria ſexta carnes edere & ſimilia, quã quam & hoc iuſtũ eſt coram deo & in conſcientia

Tamen inſtruendi ſunt homines, ut diſtincte & cũ diſcrimine loquãtur de Eccleſiaſticis ordinationibus, Quędã enim factę ſunt propter bonum ordinem & pacem i. Cor: xiiii. Omnia ordinate fiant in Eccleſia

Ideo dñici dies & quędã alię ferię, ut in noſtris parochiis conſuetũ eſt, ſeruentur. Opus enim habent homines quibuſdã certis tẽporibus, ut conueniant ad audiendum uerbum Dei.

Neqꝫ contendant Paſtores inter ſe, quando quiſpiã ex cauſa aliquo die feriatur ut p̄dicet uerbũ, & alii non feriantur alibi, ſed quiſqꝫ ſeruet ſuam conſuetudinẽ in pace, donec de his or-

dinate

dinate conſtituatur. Ita tamen ne om-
nes dies feſti aboleantur, Conſultū fo-
ret ut concordes ſeruarēt Dñicos, dies
Annūtiationis, Purificationis, Viſita-
tionis Mariæ uirginis, Ioānis Baptiſ-
tæ, Michaelis, Apoſtolorū, Magdale-
næ, Niſi alicubi quædā talia feſta eſſet
abrogata ut omnia commode inſtitui
non poſſint. Hæc aūt obſeruentur ab
omnibus, Feſtū Natiuitatis Dñicæ,
Circūciſionis Epiphaniæ, Paſcæ, Aſcē-
ſionis, Pentecoſtes, omiſſis tamen,
quas uocant, Legendis non ſatis chriſ-
tianis, & cantibus qui non ſūt ex ſcrip-
tura, quod enim eſſet feſtum menda-
cia probare & predicare? Hæc autem
feſta propterea ita ordinata ſunt, quia
omnia geſta chriſti precipua, non poſ-
ſunt ſemel congregato populo propo-
ni, ideo commodum eſt illa ſic per an-
num

nū diſtribui, maxime in illa tempora quando geſta ſunt, ut etiā tēpora pue⸗ros & rudes admoneant rerū ꝓ ſalute nr̄a geſtarū cū p̄dicatione ſine qua il⸗la nihil eſſent. Queadmodū in Scholis ordinatur ut alio die uirgili⁹, alio lega tur Homerus. Obſeruandę etiam ſūt conſuetę ferię & conſueto more in heb domada ante Paſca, quādo Paſſio p̄di catur, nec eſt neceſſe hanc antiquā con⸗ſuetudinē & ordinationē mutare, licet tamen interim etiā non neceſſariū eſt p̄dicationē paſſionis illi tēpori eſſe alli gatā, quæ eſt omnium temporū ſicut & alię predicationes

Inſtruendi aūt ſūt homines ꝙ tales ferię ad hoc ſolū ſeruantur, ut uerbū dei in eis prediceetur, & ſi cui incideret neceſſarius labor ꝙ poſſit illū facere, Deus enim exigit a nobis tales Eccleſi

arū ordinationes non ꝓpter aliud quā propter predicationem & doctrinam uerbi ſui, quemadmodum dicit Paulus Col: ii. Nemo uos iudicet de cibo & potu aut parte diei Feſti etc.

Preter has conſtitutiones quę factę ſunt ꝓpter bonū ordinē, ſūt & alię quæ hac opinione factę ſunt aut ſeruātur, ut ſint ſpeciales cultus dei, ꝑ quos Deus reconcilietur & mereamur gratiā, ut ſunt mandata ieiunia, ꝓhibitio eſus carnium feria ſexta etc. Chriſtus Matth. xv. docet tales ordinationes eſſe inutiles ad reconciliandū deū, Fruſtra inquit colunt me, eo ꝙ docent doctrinas & mandata hominū. Sic & Paulus i. Timo: iiii. tales ordinationes & obſeruationes uocat doctrinas dęmoniorū. Et docet Col: ii. Nemo uos iudicet de talibus, id eſt, non ſunt faciendę

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

endę ordinationes tales nec docendum ꝙ eas uiolare ſit peccatum, aut eas ob ſeruare ſit cultus Dei. Nam iure uiolarunt etiam eas Apoſtoli Matth xii.

Indicandū tamen eſt hominibus, ne tales ordinationes uiolentur corā imbecillioribus qui nondū inſtructi ſunt ne ſcandalizentur. Nihil eſt enim agēdū contra charitatē, ſed omnibus utēdū ad augendā charitatē, ut Paulus ait i. Cor: xiii. Si haberē fidem qua poſſem tranſferre montes, charitatem autem non haberē, nihil eſſem.

Inſtruendi hic etiam ſunt homines quid interſit inter Eccleſiaſticas ordinationes, & inter leges ciuiles Magiſtratus, Hę enim omnes, nēpe conſtitutiones ciuiles ſeruandę ſunt, quia non ordinant nouū cultū Dei ſed tantū ad pacem & honeſtatē conſeruandā. Sūt

itaqꝫ

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

itaq; ſeruandę, niſi precíperent agere contra Pręcepta Dei, ut quando Magiſtratus precipit omittendum Euangeliū aut aliquid ad Euāgeliū ptinēs, Hic ſeruanda eſt regula Act: v. Oportet obedire plus deo quam homnibus.

Miſſę Purgatorii ꝓ animabꝰ & alię uenales Miſſę ſint poſthac in totū abrogatę. Si enim Miſſę animarum Vigilię & ſimilia ualerent, ſequeretur peccata aboleri poſſe per opa. At Christus ſolus eſt agnus Dei tollens peccata mūdi, ut dicit Ioannes Baptiſta. Preterea Miſſę, (ſi ita uocare libet) ſūt inſtitutę ꝓ uiuis & non pro mortuis, ad accipiendū corpus & ſāguinē Chriſti in commemorationē mortis eius. Nemo aūt poteſt commemorare mortē chriſti niſi uiuꝰ qui in hac uita agit, ut taceamꝰ de audiendo, edendo & bibendo etc.

Quid

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Quid de Canone Miſſario p̄ſbyteri noſtri ſentiant ex aliis libris iā ante di dicerunt, neq̃ neceſſe eſt multum de hoc laicis predicare

Quidā germanice, quidam Latine canūt Miſſas, id quod non moramur. Tamē utile & commodū uidetur germanice cantari ubi populus latine non intelligit, ut populus ea q̄ canuntur & legūtur eo melius intelligat i. cor: xiiii. Quādo benedicit in ſpiritu, quomodo qui in uulgo eſt reſpondebit Amē ad tuā benedictionē, quando non intelligit quę dicis? Tu quidem dicis bene, ſed alius inde non ędificatur, Et rurſum, Omnia fiant ad edificationem

In Summis Feſtis ut Natiuitatis Chriſti, Paſcę, Aſcenſionis, Pentecoſtes & ſimilib⁹, bonū eſſet in Miſſa latine cāere ſed tantū ex ſcriptura, Defor

mitas

mitas eſt ſep eadē canere. Nec quiſq̃ faciat germanica cātica, niſi qui donū habet a deo ut commoda facere poſſit

Porro quāuis dictū ſit de ſeruādis quibuſdā feriis ꝓpter uerbū dei & docendū & audiēdū, tamē hoc non fit ut p hoc confirmentur Sanctorū impię inuocationes & patrocinia, Chriſtus Ieſus enim ſolus eſt mediator intercedens pro nobis i. Io. ii. Ro: viii.

Vere aūt ita honorantur Sancti, ꝙ ſciamus eos nobis propoſitos ſpeculū & exempla diuinę miſericordię & gratię. Quēadmodū enim Petrus, Paulus & alii ſancti nobis in carne & ſaguine & infirmitate ſimiles, ex gratia Dei per fidē ſaluati ſunt. Ita per hæc exempla concipimus conſolationē. ꝙ Deus etiam nobis non imputabit infirmitatem & ignoſcet peccata, quando confi

dimus

dimus ei & credimus & in infirmitate noſtra eum inuocamus, ut illi.

Sanctorũ honor in hoc quoqꝫ conſiſtit, quãdo nos exercemus fide & charitate ſiue bonis opibus, & in his creſcim⁹, quẽadmodum uidemus & audimus illos feciſſe

Prouocandi igitur ſunt homines ꝑ exempla Sanctorũ ad fidẽ & bona opera, quẽadmodũ ſcribitur, Heb: xiii Memẽtote illorũ qui ꝑſunt uobis, qui uos uerbo dei docuerunt, quorũ finem intuentes imitamini fidem, Sic & Petrus mulieres admonet i. Pe: iii. ut imitentur matrẽ ſuã Saram ornatu cordis, modeſto & quieto ſpiritu. Sic inquit & ſanctę mulieres olim ſe comebant, quæ confidebant in Deũ & maritis ſuis obediebant, quemadmodum Sara obediebat Abrahę uocans eum

dñm

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Dn̄m ſuum, cuius filię uos eſtis factę, ſi bene facitis non meticuloſę

De Matrimonio.

DE coniugio inſtruant Paſtores diligēter populū, ꝙ ſit a Deo inſtitutū, Ideoq; eū inuocādū a coniugibus & bene ſperandū in omni neceſſitate. Nā quando Deus inſtituit coniugiū & benedixit ei Gen̄. ii. debent coniuges gratiā & auxiliū a deo ſperare in omni incommodo, prouer: xviii Qui inuenit mulierē inuenit bonū & hauriet iucūditatē a Dn̄o, id eſt, bn̄ placitū, Item queādmodū honeſtatem ſeruēt in coniugio, & mutuā patientiā & charitatē ibi preſtent docet Paulus Ephe. v. Et ꝙ ſe non poſſint ſeparare, docet ipſe Chriſtus Matth. xix

Quia uero experimur quoſdā leuiter &

ter & p̄ conteptū abuti libertate chriſtiana in multis, & ſine omni neceſſitate ſuſcitare ſcandala, debent Paſtores de coniugio, quod ad gradus ſaguinis attinet & affinitatis, & ſimilia, diſtincte & cū iudicio docere & agere, Nā ut Paulus ait Gal: v. Chriſtiana charitas non eſt data ad hoc, ut quiſq; ꝓ ſua libidine per hanc ludat & faciat quod libet, ſed ut libera conſcientia ſuo proximo & ſeruiat & uiuat, In libertatē inquit, uocati eſtis tantū ne hāc detis occaſionē carni, Si aūt parochi in his dubitauerint, conſulāt doctiores, aut cauſā remittant ad Illuſtriſs: Principē noſtrū aut eius Cancellariū, ſecundū mādatū ipſis traditum.

De Libero Arbitrio.

QVidā abſq; diſcrimine loquū-
tur de libero arbitrio, ideo ad
didimus hanc breuiuſculā in-
ſtructionem.

Homo ex innatis uiribus habet liberū arbitriū externa opera uel faciendi uel omittendi, coact9 p legē & comminatas pęnas. Hinc poteſt ciuilē ꝓbitatē ſiue iuſticiā & bona opera preſtare ex ꝓpriis uirib9, ad hoc a deo datis & conſeruatis. Nā Paulus hoc ipſū nominat iuſticiā carnis, id eſt, eam quā caro ſiue homo facit ex ꝓpriis uiribus. Si ergo homo ex ꝓpriis uiribus ōpatur aliquā iuſtitiā, certū eſt ꝙ habet aliquam electionē & libertatē malū uitandi & bonū faciendi. Deus quoq; hanc externā & ciuilē iuſticiā exigit Gal: iii. Lex data eſt ꝓpter tranſgreſſionē. Et i. Timo i. Lex iuſto non eſt poſita ſed iniuſ

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

tis & inobedientibus, impiis & pecca
toribus, quaſi dicat, Cor ꝓpriis uirib⁹
non pſſumus immutare, tamē externā
tranſgreſſionē uitare poſſumus, Docē
dū eſt etiā ꝙ Deo non placet uita con-
tēptrix & gentilis, ſed ꝙ Deus a quoli
bet exigit hanc iuſticiā, & punit horrē
de omnigenis mundi plagis & ęterna
pęna hanc impiam uitam.

Tamen impeditur hæc libertas per
diabolū. Si enim homo p Deū non de
fenditur & gubernatur diabolus ppe-
tuo eum adigit ad peccandū, ne poſſit
uel externe iuſtus eſſe, hoc eſt neceſſa-
riū ſcire, ut homines diſcant, quā fragi
lis & miſer ſit homo qui non quęrit
auxiliū a deo, hoc ſciamus & deū inuo
cemus ut iuuet nos, & impediat diabo
lum, conſeruet nos, & uera cęleſtia do-
na nobis tribuat.

Deinde

Deinde Non poteſt homo ex pro-
priis uiribus cor mūdificare & opari
dei dona, ut ſūt uera pęnitentia de pec-
catis, uerus & non fictus timor Dei,
uera fides, uera charitas, caſtitas, non
quęrere uindictā, uera patientia, fide-
lis inuocatio, non ſectari auaritiam etc

Sic Paulus ait Ro: viii. Naturalis
homo non pcipit ea quę Dei ſunt, non
uidet irā Dei, ideo non uere timet, non
uidet dei miſericordiā, ideo non uere
fidit aut credit ei, Rogādū igitur ē no
bis ppetuo, ut de⁹ opetur in nobis ſua
dona, hęc uocatur chriſtiana iuſticia.

De Chriſtiana Libertate.

QVidā etiā loquūtur ſine diſcrimi-
ne de Chriſtiana libertate, Vnde
aliqui homines putant ſe liberos eſſe
ne ullum habeant Magiſtratū, ne poſt-

hac

hac ſoluant debita. Alii exiſtimāt chri
ſtianā libertatē non eſſe aliud quā car
nes edere, non confiteri, non ieiunare.

Has ſtultas opiniones uulgi repꝭhen
dere debēt pdicatores, & doceāt q̄ ad
emēdationem non quę ad temeritatē
ſpectant

Primū itaqꝫ libertas Chriſtiana eſt,
a poteſtate diaboli liberū eſſe, id ē, ha-
bere remiſſionē peccatorū per Chriſtū
ſine noſtro merito aut opere, operante
fidem in nobis Spirituſancto

Hęc libertas bene intellecta ſūmā
adducit piis conſolationē, & incendit
eos ad Dei dilectionē & ad chriſtiana
opera, ideo hoc ſępe docendū eſt, nēpe
ita. Quod qui per Spiritūſanctum non
conſeruātur, ſuper eos diabolus habet
poteſtatē adigendi eos ad horrēda ſce-
lera & turpitudines, aliū ad adulteriū,
alium

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

alium ad furta, aliū ad homicidia, quē admodū uidemus multa in talia incidere ut neſciant qui fiat, & querantur ſe a diabolo adactos. Hęc uocatur captiuitas humāi generis. Non enim quieſcit diabolus & eſt homicida, & uigilat ut corpus noſtrū & animā perdat, & delectatur perditione noſtri.

Contra hoc uocatur Chriſtiana Libertas ꝙ Chriſtus ꝓmiſit nobis Spiritūſanctū, quo nos uult regere & conſeruare contra talē diabolicā poteſtatem. Chriſtus ait Io: viii. Si filius uos liberauerit uere liberi eritis

Hic admonēdi ſunt homines ad timorē, ut cogitent in quantis ſint periculis, quādo nemo tut⁹ ē a peccato & infamia niſi deus conſeruet. Contra quod admonendi quoq; ſunt & conſolatione confortandi ut credant & orēt

ut ſpi

ut ſpiritusſancto cuſtodiantur a ſpiritu maligno, quēadmodū chriſtus iuſſit orare Lucę xxii. Orate ne intretis in tentationē. Non enim eſt diabolus impotens aut contēnendus aduerſarius, ſed eſt princeps mūdi huius, quēadmodū ipſe chriſtus eū nominat Io. xii. xiiii. & xvi. & De⁹ huius mūdi, ut ait Paulus ii. cor: iiii. Iccirco pugnandū eſt nobis (Ephe: vi) non contra carnē & ſāguinē ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus Magiſtratus tenebrarū, aduerſus malignos ſpiritus ſub cęlo. Hæc aūt eſt noſtri conſolatio i. Io: iiii ꝙ maior eſt qui eſt in nobis quam qui in mundo.

Hæc pars chriſtianę Libertatis ſępe inculcetur, ut homines ad timorē & fidē prouocentur. Nulla enim pars doctrinę chriſtianę magis gaudio afficit

pia

pia corda, quam ꝙ ſciamus Deū nos uelle gubernare & protegere, quemadmodū Chriſt⁹ dixit Matth:xvi. Portę inferi non preualebunt aduerſus eam.

Secundo eſt chriſtiana Libertas, ꝙ chriſtus non alligat nos ceremoniis & iudiciis legis Moſis, ſed uti licet ordidinationibus ciuilibus iudiciorum omnium regionū in quibus agimus, apud Saxones Saxonicis legibus, apud alios Romanis etc. Tales omnes ordinationes ſi non ſunt contra Deū aut rationē ſiue naturale iudiciū, approbat Deus & corfirmat, ut ante dictū eſt, Roma. xiii. Omnis poteſtas a deo eſt, non Iudaica ſolū, ſed etiam omniū nationū i. Pe. ii. Subiecti eſtote omni humanę ordinationi

Tertia pars chriſtianę libertatis ꝑtinet ad Eccleſiaſticas hominum con-

ſtitutiones

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

ſtitutiones, id eſt, Ieiunia, ferias, & ſi-
milia, Hic neceſſe eſt ſcire, ꝙ hę ordi-
nationes non proſunt ad conſequēdā
iuſticiā corā Deo Matth: xv. Fruſtra
colūt me etc. De hoc diximꝰ ſupra tri
plices eſſe Eccleſiaſticas ordinationes.

Quędā quę ſine peccato non poſſūt
ſeruari, ut ꝓhibitio nuptiarū, non de-
bent ſeruari, Plus enim obediendū eſt
deo quā hominibus Act. v. Et ſūt tan
tū doctrinę dęmoniorū i. Timo: iiii. In
ſup Chriſtus Matth: xv. condēnat tra
ditiones quæ iubēt peccare contra dei
mandata

Alię ordinationes factę ſunt, non ut
ſint ſpeciales cultꝰ Dei, non ad gratiā
merendā aut ad ſatiſfaciendū ꝓ pecca
tis, neq; ad hoc ut ſint neceſſarię obſer
uatioēs ſed utiles, ut ꝙ feriamur Dñi
co die, in Paſcate, Pentecoſte, Natali,

dn̄i, quæ tēpora ordinata ſūt, ut ſciāt homines quādo conueniendū ſit ad diſcendū uerbū dei, non ꝙ neceſſariū ſit p̄ciſe talia obſeruare tēpora, uel ꝙ peccatū ſit nūc opus manuariū facere, ſed poſtquā nouit quiſq; illa tēpora, bonū eſt tunc ſeruare, conuenire, & diſcere

Quę tertio loco ſunt ordinationes, ad hoc factę ut ſint cultus Dei ſpeciales, ut mereamur per eas gratiā & indulgentias ut uocant peccatorū, ut mādata ieiunia, non edere carnes feria ſexta, ſeptē horas legere & ſimilia, plane hac ratione ſunt impia, ideo licet talia precepta negligere, ꝙ & Paulus ea uocat doctrinas dęmoniorū, nēpe quando tales ordinationes ſeruātur aut exiguntur ea opinione ut mereamur per eas gratiā, uel ꝙ neceſſaria ſint ad merendam a Deo gratiam.

De

De Turcis.

DE Turca etiam quidā p̄dicatores multa clamāt ꝙ non liceat ei reſiſtere ꝓpterea ꝙ uindicta chriſtianis prohibita ſit. Hic ſermo eſt ſeditioſus & non ſuſtinēdꝰ, Magiſtratui enim datus eſt gladius & Poteſtas, & ei mandatū ut homicidia & rapinas uindicet & coerceat, atq; ideo debet armis ꝓhibere eos quę contra Ius bellare tētant, rapinaſq; & homicidia medit ātur. Hęc uindicta non eſt ꝓhibita. Sic enim ait Paulꝰ Ro. xiii. Poteſtas eſt uindex Dei, id eſt, a Deo ordinata & mandatum habens, qui & adſiſtet ei in tempora anguſtię

Vindicta autē chriſtianis eſt ꝓhibita, quę tentatur non ꝑ Poteſtatē, neq; ex poteſtatis mandato. Et ſicut Scriptura chriſtianis ꝑuatā uindictā ꝓhibet

ita

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

ita rurſũ mãdat eã Magiſtratui, & nominat uindictã, quę fit p Magiſtratũ, cultũ ſiue ſeruiturẽ dei. Immo ſũma eleemoſyna ẽ homicidia p gladiũ ꝓhibere, quẽadmodũ de⁹ mãdauit Ge. ix. Qui fuderit hominũ ſanguinẽ fũdatur & ſanguis eius.

Quidam etiã dicunt fidem gladio non defendendam, ſed patiendum nobis ut Chriſto, ut Apoſtolis etc. Propter hoc ſciẽdũ eſt, uerũ eſſe ꝙ qui non ſunt in politico Magiſtratu, debẽt ꝓ ſe quiſqꝫ pati, non ſe defendere, quẽadmodũ Chriſtus non ſe defendit, non enim uoluit in terris politicum gerere Magiſtratum, quẽadmodũ Io. vi. non permiſit ſe Regem eligi a Iudęis

Tamen Poteſtas debet ſuos uindicare ab iniuria, ſiue iniuria fiat aut intentetur propter fidẽ ſiue propter alia

Adde

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Adde, ꝙ quando poteſtas debet honorare bñ facta & male facta punire Ro. xiii. i. Pe: ii. Debet etiā obſiſtere illis qui uerū dei cultū, bonas ciuiles ordinationes, leges & Iudicia abolere uolūt. Ideo oportet Turcis reſiſtere, qui non terras ſolū uaſtare uolunt, uxores & liberos uiolare & occidere, ſed etiā Iura, religionē uerā & ōnes bonas ordinationes tollere, ut nec qui reliqui fuerint ſecure uiuere poſſint, neqꝫ filios erudire

Itaqꝫ Poteſtas precipue pugnare debet ut cōſeruetur in terris Ius & poteſtas, ne poſteri inhoneſte uiuant, Tolerabilius eſſet bono uiro ſi eius liberi occiderentur quā ꝙ coguntur Turcicos diſcere mores. Turcę nullā aut norūt aut curant honeſtatē. Potentes eorū rapiunt aliorū bona, uxores, liberos, ut libet,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

bet, uulgus non curat debitū coniuga-
le, accipiunt mulieres, & rurſū extru-
dunt eas, ut uiſum fuerit, uenduntq; fi-
lios. Qui mores quid aliud ſunt quam
mera homicidia? Hoc experti ſūt Hū-
gari, certiſſimi huius rei teſtes qui ſeſe
ubi uadunt contra Turcas, ſic exhor-
tantur. Eia agite, etiā ſi non eſſet chriſ-
tiana fides, tamen neceſſiariū eſſet no-
bis pugnare contra Turcas pro nr̄is
uxoribus & liberis. Præoptamus po-
tius mortē, priuſquā uideamus illorū
erga noſtros turpitudinē. Turcę enim
agunt homines in forū, emunt & uen-
dunt eos, utuntur eis ut iumentis, ſiue
uiris ſiue mulieribus, ſiue iuuenibus,
ſiue ſenibns, ſiue uirginibus ſiue uxori
bus, ita ut plane abominatio ſine ul-
la humanitate ſit Turcica uita

Ideo debent predicatores exhortari

homines

homines ut orent Deū ut ab his feris
conſeruemur, & docere ꝙ ſit uerus dei
cultus contra tales pugnare ex Magiſ-
tratus mandato.

De quotidiano exercitio in Eccleſia

POſtquā in multis locis ueteres
cęremonię abolitę ſunt & parū
legitur in templis aut cantatur,
ita ordinatū eſt, ut ſeruetur poſthac in
Eccleſiis & Scholis, maxime ubi multꝰ
eſt populus in ciuitatibus & oppidis.

Primū licet in Eccleſiis mane cane-
re tres pſalmos latine uel germanice,
Et in diebus quādo non predicatur, po-
teſt ab aliquo p̄dicatore legi lectio ex
Matthęo, Luca, prima Epiſtola Ioan-
nis. Duabꝰ Petri, Iacobi, quibuſdē ſāc-
ti pauli, ut ad Timotheū, Titū, Ephe-
ſios, Coloſſēſes ſcriptis. His finitis in

cipiatur

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

cipiatur rurſum a principio, Et qui le-
git lectionē, poſtea exhortetur populū
ad orandum Pater noſter pro publica
neceſſitate, maxime pro iis quæ eo tē-
pore accidunt, ut pro pace, uictu, im-
primis ꝓ Dei gratia ut conſeruet nos
& gubernet. Poſt poteſt tota Eccleſia
canere canticū germanicū, & predica-
tor addere collectam

Veſperi bonum eſſet tres pſalmos
ueſpertinos canere, latine nō germani
ce, propter Scholaſticos ut aſſueſcant
latino, Poſtea aliquam Antiphonam,
Hymnum & Reſponſorium, quæ pu-
ra ſint, id eſt, ex ſcriptura ſacra. Poſt
hęc poſſet legi lectio germanica ex Ge
neſi, ex libro Iudicū, Regum, poſtquā
iubeātur orare paſter noſter. Hinc poſ
ſet cantari Magnificat uel Te Deum
Laudamus, uel Benedictus, uel Qui-

cūque

cumq; uult ſaluus eſſe, aut dici poſſent
purę aliquę preces, ut iuuentus aſſue-
fiat ad ſcripturam & in ea permaneat,
Poſt hęc omnia, poſſet tota Eccleſia ca
nere germanice & preſbyter addere
Collectam.

In paruis oppidulis ubi non ſunt
Scholaſtici non eſt neceſſariū quotidie
canere, bonū tamē eſſet aliquid canere
quando eſt predicandū. Eſt aūt predi-
candū feria quarta & ſexta preter Do
minicā diem, & feſta quæ habent ſuas
de predicatione ordinationes

Curet p̄terea paſtor ut utiles libri
ſcripturę non difficiles pro populo aſ-
ſumantur ad predicandum. Et ut fides
ita predicetur, ut ſimul uera ac chriſti-
ana pęnitentia. Iudicium Dei ac timor
bona opera doceātur, eo modo ut an
te dictum eſt. Sine pęnitentia enim fi-

des aut haberi aut intelligi non poteſt

Diebus feſtis debet mane & ad ueſperā predicari, mane Euangeliū, ueſperi autē ſiue poſt prandium, quia familię & iuuentus ueniunt ad concionē, bonum Iudicamus Dñica die docere & interpretari ꝑpetuo decē precepta, articulos fidei & orationē Dominicā, Decem pręcepta ut per ea homines ad timorem Dei prouocentur. Orationē Dominicā, ut ſciant quid orent.

In articulis fidei hæc tria precipua diligentiſſime tractentur, Creatio, Redemptio & Sanctificatio, Bonū enim iudicamus ut de Creatione ſic doceatur, ut ſciant Deū adhuc creare, nutrire, producere omnia etc. Per hoc admoneantur homines ad fidem, ut deū inuocantes oremus pro uictu, uita, ſanitate, & ſimilibus corporis neceſſitatibus.

Poſtea

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Poſtea inſtituãtur de Redemptio-
ne, ꝙ peccata nobis remittuntur prop
ter Chriſtum, quo trahendi ſunt, om-
nes articuli de Chriſto, ꝙ natus eſt,
mortuus eſt & reſurrexit etc.

Tertius articulus, Sãctificatio eſt ope
ratio Spiritusſancti, Hic admoneãtur
ut orẽt, ut Deus ſuo ſpiritu nos regat
& cuſtodiat, ut ſciant quã fragiles nos
ſimus, & quam horrẽde cadamus niſi
Deus per Spiritũſanctũ nos erudiat
uerbo Dei & cuſtodiat.

Quãdo uero Dominicis diebus hęc
nempe Decem precepta, articuli fidei,
& oratio Dominica, ad finem perduc-
ta ſunt, reliquę poſtea contiones eiuſ-
dem horę ſint de Matrimonio, De
Baptiſmate & de Cęna dñica, Poſt
quas finitas rurſum incipiatur Cate-
chiſmi predicatio etc. In hac predica-
tione

tione propter pueros & rudes, debent ad uerbū recitari precepta, fides, oratio Christi & institutio duorum Sacramentorum.

Predicatores abſtineant a contumelioſis uerbis & uitia in genere condēnent uerbo Dei.

Interim tamen Papatū cum omnibus eum defendentibus ardenter condemnare debēt, ut qui iā a Deo condemnatus eſt, ſicut diabolum ipſum & eius Regnum. Siquidē Papatus & Antichriſti regnum horrende perſequitur per diabolum chriſtianā Eccleſiam & uerbum Dei, ſub nomine Chriſtianę Eccleſię. Condēnandus eſt ergo, ne per Papiſtarum mendacia & ſpeciem ueri chriſtiani amplius ſeducantur. Et quātum diabolus & eius Papiſtę non ceſſant blaſphemare Chriſtū & eius uer-

bum,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

bum; tantum etiã non debent predica
tores ſilere aut ceſſare a condẽnatione
mendaciorum & Idolatrię eorum, per
quod homines perpetuo contineãtur
in timore Dei & fide Chriſti, contra
Antichriſti & diaboli mendacia. Prę-
ter hæc quæ ſunt gloria chriſti, nemi
nem debent nominatim notare ad ig-
nominiam, niſi nimis manifeſtũ ſit fla
gitiũ uel a Deo iam iudicatũ uel ab Ec
cleſia noſtra condẽnatum, aut publica
gladii poteſtate punitum

In feſtis Chriſti ſeruatur ſecundum
cuiuſq; Parochię conſuetudinẽ, debet
poſt prandiũ ſiue ad ueſperam predica
ri de feſto ex ſcriptura ſacra, id quod
ipſa res poſtulabit. Seruẽtur uero Feſ-
ta ut ante dictũ eſt

Admoneãtur autẽ homines de Sa
cramento, ne accurrant ad cęnã domi

ni ex

ni ex conſuetudine, ſed ut per annū quādo uolunt accedant ad menſā chriſti, ne ſit hæc ſacra ſumptio alicui tēpori alligata. Quidā rudes & indocti clamant contra tales ferias, id quod non eſt eis poſthac permittendū. Sūt enim ordinatę ꝓpterea ꝙ populo ſimul uno die non poteſt tradi ſcriptura, ut ante dictum eſt.

Quēadmodū aūt ferię celebrentur abſq; ſuperſtitione & praua contra fidē opinione, doctus & prudens predicator cōmodiꝰ iudicare uulgo poterit, De feſtis ſimplicioribꝰ uel minoribus quæ non ſunt feſta hiſtorię chriſti, ubi abolita ſunt, nulla ſit contentio, De cantu latino in feſtis, etiā ſupra dictū eſt, poſſit enim cantari, ubi ſcholaſtici ſūt, Latine Introitus, Gloria in excelſis, haleluia, aliqua pura ex ſcriptura

Sequen

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Sequentia, Pręfatio, Sanctus, Agnus Dei.

In dominica autē die permittimus ut quiſqꝫ paſtor ſuas habeat chriſtianas ceremonias. Bonū tamen eſſet tūc homines ad cęnā dominicā exhortari, ad quam nemo niſi prius examinatus admittatur, ut etiā dictū eſt ſupra.

Nec multū moueat aut turbet uarietas Miſſarū, donec quātū poſſibile eſt fiat uniformis ordinatio, quando ſub Papatu multo maior diſſimilitudo & inęqualitas ē, etiam in Eccleſiis cathedralibus, ubi una hora ſępe tantus ululatus ē per tres uel quatuor diuerſas Miſſas ſimul cātatas, & tamē nemo ē offenſus.

Ad ſepeliendū ſeruādus ē ordo. Sacellanus & ędituus ſequātur mortuū, & ꝑ contione admoneatur populus ut ſequa

ſequatur, Apud ſepulchrum canatur Media uita, germãice

Audimus preterea ꝙ quidã inepte concionãtur de puerperis & ſex hebdomadis, quibus domi ſe continent mulieres poſt partũ, unde quędã ante tempus cõmodũ coacte ad laborem inciderunt in perpetuũ morbum, & aliquę ex hoc defunctę ſunt, Iudicamus igitur neceſſariũ, ut Paſtores ab his ineptis & periculoſis deſiſtant. Sex enim hebdomadę tales ordinatę ſunt Leuit. xii. Et quãquã abolita ſit Lex, non tamen abolita ſunt quæ preter legẽ etiã a nobis ipſa natura requirit, nempe naturalia & moralia & quæ ad ea pertinent. Ideo & Paulus i. cor: xi atq; adeo ipſa natura nos docet, ꝙ leges, quas natura docet, ſeruare debemus, propterea & mulieribus tãdiu parcẽdum eſt

dum eſt

dum eſt donec ad naturales ſuas uires redeant, id quod, uix minus ſex hebdomadis fieri poteſt. Non eſt peccatū egredi ante hoc tempꝰ, ſed eſt peccatū corpori dānum curare, quemadmodū neqꝫ peccatum eſt uinum bibere, tamē uinum febricitanti non ē dandum. Sic & hic expendenda eſt corporis neceſſitas & honeſtas ſeruanda, & non eſt utendum chriſtiana libertate ad dānum corporis aut ad inhoneſta. Inhoneſte enim abuti chriſtiana libertate perinde fuerit atqꝫ ſi princeps aliquis gregem porcorum ad ſuam menſam uocaret, non intelligunt porci hanc gloriā, ſed uaſtant tantum quicquid appoſitū fuerit, & conſpurcant ipſum etiam principem, Sic quidam ubi audiunt de libertate, non ſciunt quæ ſit hæc ſancta libertas, & exiſtimant nunc nullo pudore, nullis

re, nullis bonis moribus opus eſſe, ꝑ quod Deus uere blaſphematur.

DE uera ac Chriſtiana excommunicatione.

BOnum eſſet retinere pęnam ueræ & Chriſtianę excommunicationis, de qua Chriſtus ait Matth: xviii. Ideo obnoxii publicis criminibꝰ, quotidianis ebrietatibus & ſimilibus, nec a talibus deſiſtere uolunt, non ſunt admittendi ad Sacramentum accipiendum, Admonendi autem ſunt tales aliquoties ante, ut ſe emendent, quod ſi nolunt, poſtea poſſunt excommunicati denunciari. Nec uero contemnenda eſt hæc pęna, quia eſt maledictio mandata a deo contra peccatores. Metuenda eſt igitur, non eſt enim fruſtranea, quę-

admo

admodum Paulus i. Cor: v illum qui ſuam nouercam ſibi ſociarat tradidit Satanę ad interitum carnis, ut ſaluus eſſet ſpiritus in die Domini. Sed ad predicationem poſſunt ire excommunicati quia ad eam etiã Iudei & Gentiles admittentur.

De Ordinatione SuperIntẽdentis.

SVperIntendens qui ad hoc ex paſtoribꝰ unus ordinatus fuerit, attendat ſup omnes alios paſtores, qui ſunt in ea p̄fectura aut loco ipſi deſignato, ſiue habitẽt ſub Monaſteriis & Eccleſiis Cathedralibus, ſiue ſub nobilibꝰ aut aliis. Et attẽdat curetq; ut in predictis parochiis recte & chriſtiane doceatur, uerbũ dei & Sacramẽta pure & fideliter tradãtur, ſecũdũ

Chriſti

Chrſti inſtitutione, Vt Paſtores bene uiuant, unde uulgus emendetur nec ullum accipiat ſcandalum. Neq; aliquid doceatur contra uerbum Dei & fidē, aut quod ſpectet ad ſeditionem contra Magiſtratū. Vbi uero aliquid horum a predicatoribus tentari cognouerit, illos ad ſe uocat & admoneat ne ſic pergant, inſtruatq; leniter eos ut ſciāt quid peccēt, errent, aut minus plus ue faciāt ſiue in doctrina ſiue in morib9. Si quis nō uo'uerit deſiſtere, ſed maxime ad falſā doctrinā & ſeditionē ſeſe accommodare, debet Super Intendens ſine mora hoc indicare loci Prefecto. Is autem ſtatim referre hoc ad Illuſtriſs: principem noſtrum Electorem, ut poſſit eius clementia huic morbo tēpori occurrere.

Hoc preterea uiſum eſt bonum, ut

obeunte

obeunte uel alio migrante Paſtore, Paſtor nouus per patronos, qui ius habent preſentandi, ſtatuatur ante Super Intendentem. Is examinet eum, qui ualeat & doctrina & uita, ut ſciat num populo bene poſſit prodeſſe, ut ꝑ gratiam Dei diligenter caueatur ne indoctus aliquis aut ineptus ſuſcipiatur ad populi ſeductionem. Quia experientia ſępe his annis docuit, quid boni uel mali ex bonis uel malis p̄dicatoribus ſperandum ſit. Vnde neceſſario moueamur ad intente inſpiciendum, ad preueniendum malum ex gratia Dei, ne nomen Dei & uerbum in nobis blaſphemetur, De quo Paulus in pluribus locis admonet

De Scholis

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

DEbent etiam predicatores ad
monere populum ut ſuos pue
ros Scholis adhibeant, ut edu
centur uiri qui docere, & Eccleſiis &
Politiis prodeſſe poſſint. Putant enim
aliqui ſatis eſſe predicatori ſi ſciat ger
manice legere. Hæc eſt periculoſa opi
nio. Qui enim docturus ē alios, neceſ-
ſe eſt ut habeat magnam exercitatio-
nem & ingenium inſtructum. Hæc ut
habeat aliquis, requiritur longa & ab
ineunte etate diſciplina. Paulus enim
ait i. Timo: iii. Epiſcopum oportere
eſſe didacticum, quo indicat eos erudi
tiores eſſe oportere quam uulgus. Lau
dat etiam Timotheū i. Timo: iiii. q
a puero ſacras litteras coluerit, erudi-
tus uerbis fidei & ſanę doctrinę. Non
enim exigua ſcientia, immo impoſſi-
bilis eſt, ut homines indocti clare &
intelli

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

intelligenter doceant atq; erudiant alios. Eruditis autem opus eſt non ſolum propter Eccleſias ſed etiam propter politiam, quam etiam deus uult bene gubernari.

Debent ergo parentes propter Deum filios adhibere Scholis, ut parentur Deo, ita ut poſtea Deus eis uti poſſit ad ſeruiendum aliis.

Ante hæc tempora currebatur ad Scholas propter uentrem, & maxima pars ad hoc didicit ut poſſet accipere pinguem prebendam quā uocant, qua accepta nutriuit ſe abominabili Miſſatione. Quare nunc ad honorē dei propter ipſius mandatum non diſcimus? Sine dubio enim & uentrem nutriret Deus Matth. vi. Primū, inquit, quęrite regnum dei & iuſticiam eius, & hæc omnia adiicientur uobis.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Deus in lege Moſis curauit per de-
cimas pro Leuitis. In Euangelio non
eſt mandatum ut preſbyteris dentur
Decimę, tamen mandatum eſt eis da-
re uictum. Dignus eſt enim opera-
rius cibo ſuo, ait Chriſtus Matthei &
Lucę x.

Ideo licet mundus contemnit Dei
preceptum, & preſbyteris quæ debet
non dat, tamen Deus non obliuiſcetur
preſbyterorum qui recte docent, ſed
enutriet eos, quia uictum eis promiſit

Quam abunde etiam Deus pro a-
liis artibus curet, uidemus quotidie,
Sic enim ſcribit Syrach c. xxxviii. A
deo eſt omnis medicina, & accipiet a
Regibus munera.

Quando uero plures ſunt abuſus in
Scholis puerorum, ut iuuentus recte
inſtituatur hanc formã preſcripſimus

Primum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Primũ Ludi Magiſtri diligenter curent, ut doceant pueros latinę ſolũ, non Germanice aut Gręce aut Hebraice, ut quidã hactenus, qui grauarunt miſeram iuuentutẽ hac uarietate, quæ non ſolum inutilis eſt ſed etiam nociua, uidemus etiã tales Ludi Magiſtros non curare puerorum commodũ ſed ſuam famam, quam aucupantur iſta liguarum uarietate.

Secundo, non grauent pueros multis libris, ſed ut licet uitent iſtam multiplicitatem

Tertio Neceſſarium eſt ut pueri diſtribuantur in claſſes

Prima Claſſis.

AD primã Claſſem pertinent pueri qui diſcunt legere. Cum eis ſic agetur. Diſcant primum legere ex Al

 phabetario

phabetario libello in quo ſint ſcripta, Alphabetum. Pater noſter, Credo, & uerba inſtitutionis de Baptiſmo & Sacramento.

Poſt legant Donatum & ſimul diſcant exponere Catonem. Ita ut LudiMagiſter eis exponat unum atq; alterum Catonis uerſum, quē recitent pueri aliqua aliahora, ut per hoc multa diſcant latina uocabula, & ſupellectilē ſibi congregent ad latine loquendū. Per hęc exerceātur donec bene legere ſciāt. Nec incommodū uidetur pro pueris qui parum ingenioſi non ſtatim multa diſcere poſſunt, ut hi Donatum & Catonem bis ita diſcant. Cū hoc interim urgendi ſunt omnes in hoc claſſe ut diſcant ſcribere, & ſcripta quotidie LudiMagiſtro offerre

Vt uero multa etiam diſcant latina uocabu

uocabula, quotidie ad ueſperam den-
tur eis aliqua uocabula, ut hactenus
fuit conſuetū. Hi pueri etiam diſcant
cum aliis cantare, ut infra dicemus.

Altera Claſſis.

IN altera Claſſe ſunt pueri qui legere norunt, hi debent nunc diſcere Grammaticam, hoc ordine.

Proxima hora poſt prandium exerceantur omnes Scholaſtici in Muſica & maximi & minimi

Poſtea Ludi Magiſter interpretetur ſecundę huic Claſſi primū fabulas Eſopi. Poſt ueſperas exponat eis Pędologiam Moſellani. Poſtquam hos libellos didicerunt, ſeligātur pro eis ex Colloquiis Eraſmi quæ utiliora & honeſtiora ſunt

Iſta licet ab eis repetere ſequentis diei ueſpera.

Vbi ſub ueſperam domum regrediuntur detur eis aliqua Sententia cũ expoſitione germanica, ex aliquo Poeta uel aliis, quam altero mane reddãt, ut eſt hæc ſẽtentia. Amicus certus in re incerta cernitur, aut hæc. Fortuna quẽ nimium fouet, ſtultum facit. Item ex Ouidio. Vulgꝰ amicitias utilitate probat etc.

Mane pueri exponendo reddant quod ex Eſopo acceperũt. Hic preceptor declinet quędam nomina & uerba ut uiderit expedire pueris multa uel pauciora, facilia uel difficilia, & interroget rationẽ declinationis ex regulis grammaticis.

Vbi didicerunt regulas conſtructionum, exigatur ab eis hac hora ut conſtruant

ſtruant orationem, Id quod ualde pro deſt eis, licet rari ſint LudiMagiſtri qui hoc curent

Hoc igitur modo ubi didicerūt Eſopū, proponatur eis Terentius, quē & mentetenus ſine libro diſcāt recitare, creuerunt enim ſtudio & iam plus ferre poſſunt laboris, Attendat tamen LudiMagiſter ne pueri grauētur. Poſt Terentium proponantur his aliquot puriores Comędię Plauti, ut ē Aulularia. Trinūmus, Pſeudolus & ſimiles.

Hora quæ eſt ante prandium ſic perpetuo exerceatur, ne quid doceatur aliud quam grammatica. Primum Etymologia, inde Syntaxis, poſt proſodia. His finitis rurſum eadem incipiantur, ut grammatica eis diligentiſſime inculcetur. Si enim hoc nō fit, fruſtraneus eſt hic omnis labor. Pueri pre

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

terea regulas grammaticę diſcant ſine libro recitare, ut cogantur grammaticam exacte diſcere.

Si Ludi Magiſtrum tedet huius laboris ut fit, relinquatur, & pueris ali9 queratur, qui hunc laborē curet pro grammatica pueris inculcanda. Nullum enim maius damnum poteſt accidere omnibus artibus quam ſi iuuentus in grāmatica non egregie exerceatur

Hæc ita ſeruentur per totam hebdomadam, nec pueris quotidie noui libri proponantur

Aliquo autem die ut Sabbato uel feria quarta doceantur Catechiſmum cum expoſitione ut erudiantur ad timorem dei & Chriſti fidem.

Nam quidam plane nihil docent pueros ex ſacra ſcriptura, alii nihil aliud quam

ad quam ſacram ſcripturam, uterq;
error non eſt ſuſtinendus. Neceſſariũ
enim eſt ut pueros doceant quędam
initia Chriſtianę & pię uitę. Et ſimul
ſũt multę cauſę quare oporteat quoq;
eis alios proponere libros, unde loqui
diſcant

Sic itaq; obſeruabitur. Examinet
LudiMagiſter totam Claſſem aut eti-
am Scholam, ut recitent uiciſſim alius
poſt alium, orationem Dominicam,
Credo, & decem precepta. Et ſi nume
rus diſcipulorũ fuerit nimius, poſſunt
quidam hac hebdomada, alii ſequen-
te examinari. Poſtea alio tempore Lu
diMagiſter orationē Dominicam ſim
pliciter & planiſſime interpretetur. A
lio tempore fidem, & alia Decem pre
cepta, & inculcet pueris ea quæ neceſ-
ſaria ſunt ad piam uitã & honeſtã, ut
Dei

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Dei timorē, fidē, bona opera, conten-
tioſa uero omittat, nec doceat pueros
maledicere Monachis aut aliis, ut qui
dā inepti LudiMagiſtri faciunt

Cū hoc proponat etiā pueris quoſ-
dā faciliores intellectu pſalmos quos
uel mentetenus recitare diſcāt, in qui-
bus cōphēſa ſit ſūma christianę uitę,
ut ſunt qui agunt de timore Dei, de fi
de & de bonis operibus, ut pſalmus
cxii. Beatus uir etc. xxxiiii. Benedicā
etc. cxxviii. Beati omnes qui etc. cxxv
Qui confidunt etc. cxxvii. Niſi dn̄s
ędificauerit etc. cxxxiii. Ecce quā bo-
nū etc. & ſimiles pſalmi aperti & faci-
les quos LudiMagiſter breuibus & a-
perte interpretetur, ut ſciāt pueri quid
inde diſcant aut requirant.

Hoc die

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Hoc die etiam Mattheus ſed grammatice tantum exponendus eſt, qui finitus repetatur a principio. Tamē ubi profecerunt pueri, poſſunt eis exponi Duę Epiſtolę ad Timotheum, aut prima Ioannis, aut prouerbia Salomonis.

Preter hos libros nullum ſuſcipiant LudiMagiſtri ex ſacris enarrandum. Non enim eſt utile iuuentutem grauare difficilibus & arduis libris, quemadmodum quidam propter ſuā gloriam eis prelegunt Eſaiam. Paulū ad Romanos, Ioannē Euangeliſtā, etc.

Tertia Claſſis

VBi ſatis exercitati ſunt pueri in grammatica, poſſunt ſeligi aptiores in tertiam claſſem.

Proxima hora poſt prandium hi cū aliis exerceantur in Muſica. Poſtea exponatur

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

ponatur eis uirgilius. Poſt finitum Virgilium, poteſt eis proponi Metamorphoſis Ouidii. Ad ueſperam Officia Ciceronis uel eiuſdē Epiſtolę fāiliares

Mane repetatur Virgilius, & exigantur ab eis Conſtructiones ad exercitium grammatices cum declinationibus, & indicentur eis ſpeciales figurę ſermonis

Hora ante meridiem maneat ipſi grammaticę, ut in ipſa bene ſint exercitati. Et cum bene nouerint Etymologiam & Syntaxin, ad Metricam inſtituātur ut diſcant uerſus facere. Hęc enim exercitatio utilis ualde eſt ad intelligendū alias ſcripturas, efficitq́; pueros diuites uerborū & aptos ad quędam alia

Poſtea ſatis in grāmatica exercitatis ꝓponatur Dialectica & Rhetorica

hac

hac hora.

Pueri ex ſecunda Claſſe offerāt ſingulis hebdomadis ſcripta ſua uel uerſus.

Curetur etiam ut pueri loquantur latine. Et ipſi Ludi Magiſtri nihil aliud, quantum licet pre expoſitionibus, loquantur cum pueris quam latinum ſermonem, quo ad hoc exercitium aſſuefiant & prouocentur.

Impreſſum Roſchildie per me Joannem Bart Anno Domini

M. D. XXXViii.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Foto 1336

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 1514 8° (LN 169 8° copy 1)